

ПАВЕЛ ВЕЖИНОВ

БАР'ЄР

Павел Вежинов (нар. 1914 р.) — болгарський письменник, прозаїк. Лауреат Димитровської премії Друкуватися почав 1932 року. Розквіт творчості письменника пов'язаний з народно-демократичною Болгарією. У повістях «Друга рота», «Златан» (1949) розкрито героїчні події Вітчизняної війни болгарського народу. 1944—45 рр. показано формування характерів нових людей — борців за народно-демократичну республіку. Твори П. Вежинова, зокрема романи «Суха рівнина» (1952), «Загибель Аякса» (1973), «Вночі з білими кіньми» (1975), відзначаються глибиною психологічного аналізу.

Щодалі частіше мучила мене ночами самотність, досі зовсім не знайоме мені відчуття. Це починалося десь опівночі, коли за вікнами вщухають людський гомін і шурхіт коліс, тільки панелі багатоквартирних будинків зрідка потріскують, мов суглоби холонучого мерця. В такі хвилини мені ввижалося, ніби десь поряд причаївся підступний хижий звір і тихо сопе. Я вставав і починав нервово ходити по кімнаті. Порятунку не було. Відчуття самотності вже не налягало на мене з усіх боків — тепер воно ставало гострим, наче жало ножа.

Це ще нестерпніше. Я не сподівався такого, самотність узяла мене в облогу, затискаючи в кутки, гнала до вкритої патиною бронзової амфори або під розлогі віти фікуса, якого моя прибиральниця не знати нашо підсунула до самого вікна. Мені ледве стало сил протиснутись у двері, я майже бігом утік, не погасивши за собою жодної лампи, й ліфтом спустився з чотирнадцятого поверху вниз. Я був певен, що серце моє розірвалося б на шматки, коли б отой рипучий катафалк несподівано застряв десь між поверхами.

Я швидко сів у машину й увімкнув мотор. Його тихий гомін здався мені приємнішим за дзюркотання наймальовничіших гірських потічків, і це додало мені рівноваги й

сил... Таке порівняння трохи звеселило мене, я поволі рушив уперед, але холодна млість у грудях не проходила, неначе я сидів у крижаній ванні. Я мерзлякувато зіщулювся й швидко опустив скло, щоб вивітрився дух отого хижого звіра, який переслідував мене. Не знаю, що зі мною діється, здається, невроз, відколи я розлучився з дружиною, це повторюється мало не через день.

Колеса шурхотіли монотонно й тихо, мов осінній дощ. Я на повній швидкості звернув під дерева нашої вулиці, щоб почути звичний і підбадьорливий скрегіт гальм, і світло фар гострим пальцем перекреслювало фасади вже темних будинків, вихоплюючи з темряви чиюсь люстру чи химерне бра або навпіл роздираючи тюлеву штору, і все це швидко шарпалося й утікало кудись назад. Я більше не почував себе самотнім, зі мною був мій мотор, даремно лають і звинувачують цю терплячу й невибагливу штуку, твердячи, нібито вона вкорочує нам життя. Може, і вкорочує, але робить це делікатно й тактовно, принаймні від неї не тхне горілчаним перегаром та часником, як від деяких людців.

Так пізно працює тільки один ресторан — у висотному готелі «Софія». Я поставив машину на площі перед готелем і викликав ліфт, і досі трохи вагаючись. Нервові збудження вже минуло, та й нічний ресторан мене зовсім не вабив, але я все-таки сів у блискучий ліфт. До чарки я не дуже зазираю, ресторанных компаній теж не люблю, бо то здебільшого нікчемні базики або підлабузники, і все-таки якась інерція буднів щоразу веде мене туди, неначе то моє природне середовище. Я перейшов увесь зал, не наважуючись розирнутися, і сів за вільний столик у найдальшому кутку. Я людина похмура й небалакуча, кожне слово з мене людям доводиться витягати, хоча це декому й подобається. Хтозна-чому. Наче така сердита булька, що своїми злими репліками тільки й здатна псувати кров, приємніша в товаристві за найвеселішого дотепника. Парадокс, але я мав змогу не раз спостерігати щось подібне, бо моя дружина завжди збирала в себе цілі роїська людей.

Але за цим затишним столиком я раптом відчув себе в нестерпному вакуумі, мов рибина в затхлій воді. Мені принесли білого італійського вермуту, прісного солоденького питва, якого краще взагалі не пити. Але чим іншим я міг розважитися в такий пізній час?

Тільки тепер я несміливо глянув уздовж столиків. Народу в залі було не густо. Дивно. В приміщенні панувала незвична тиша, звуки тонули в оксамиті важких червоних штор. І в цій тиші, наче велетенські павуки, мовчки плавали офіціанти, вправно балансує між столиків із таями в руках. Ця тиша чи не найбільша принада нічного столичного ресторану, бо теляча відбивна, яку я собі замовив, виявилась погано просмаженою й твердою. Я випив ще вермуту й попросив принести віскі з льодом. Це допомогло. Віскі мовби розморозило мене й трохи зігріло. Я з полегкістю звів подих. У таку мить прокидається уява, сонно стріпнувши тоненькими голубими крильцями над гладінню думок. Але цього разу навіть уява не прокинулася, їй завадив офіціант, який підійшов до мого столика й чемно вклонився:

— Вас запрошують до себе оті товариші, товаришу Манев.

— Хто?

— Великий Жан і його компанія. Вони за довгим столом.

— Жан дуже п'яний?

— Та ні, тверезий.

Я збентежено зітхнув. Ситуація ускладнювалась. Великий Жан —

мій кравець. Його називають Великим Жаном, бо є ще й Малий Жан, запеклий приватник. Власного кравця безкарно ще ніхто не ображав, а якщо хочеш добре вдягатися... Великого Жана в столиці мають за одного з найкращих майстрів. У нього завжди можна дістати відріз модної тканини — все найкраще він ховає «про запас», а потім розподіляє серед постійних клієнтів: на власний вибір і смак. І коли я випадково потрапив у число його обранців, то мусив шануватися.

— Перекажіть, що я охоче скористаюся з його запрошення,— відповів я.

Доївши оту тверду телятину, я похмуро подався розшукувати компанію уславленого кравця. За столом Великого Жана зібралось чоловік десять — найпалкіші прихильники його таланту. Побачивши мене, Жан підвівся, поважний і стрункий, але досить кумедний у своєму блідо-бузковому костюмі. Цей чоловік, що з таким смаком одягав інших, сам себе не вмів до пуття вдягти.

— Рекомендувати немає потреби,— сказав про мене Жан.— Ви його всі знаєте.

Навряд, подумав я роздратовано, вмощуючись на почесному місці поряд із кравцем. Я не естрадний композитор, на якого моляться дівчата з наймодерніших кафе. Але за столом виявилось і кілька знайомих, люди середньої руки: режисер студії анімалістичних фільмів, молода барменка та ще двоє десь бачених чоловіків. Як тепер ведеться, в товаристві було більше жінок, та й почували вони себе значно вільніше й краще, а випите лише розв'язало їм язика. Мені раптом здалося, що навіть гостре лезо самотності не таке страшне, як надміру балакуче товариство напідпитку, але, зрештою, ні про кого з цих людей я не міг сказати нічого поганого.

Могло ж бути й гірше: якби, скажімо, ці люди добряче набралися й базікали про автомобілі чи футбол. А вони обговорювали якісь фільми, хоча й досить нудні. Мені щастить на такі зустрічі, непотрібні знайомства та марно згаяні вечори, за якими я часом роками шкодую. Я сидів і намагався не підводити очей, дивитись тільки в свою чарку, не втручатися в балачки, не всміхатись і взагалі не виявляти цікавості ні до кого й ні до чого. Я відверто нудьгував. Можливо, цей вечір так непомітно й минув би і я б згодом про нього просто забув, коли б не та подія... Але вона сталася трохи пізніш, а в ту хвилину, знудьгований і лихий, я навіть ні про що не здогадувався. Тільки сидів і потайки зиркав під манжет, а годинник цокав собі, акуратно відбивав час, байдужий до мене й до чужої мені компанії. Я ще довгенько нудьгував, аж поки впевнився, що врешті настала та пора, коли можна встати й попрощатись. Великий Жан сподівався від мене чогось більшого, я це відчував, але не міг із собою нічого вдіяти. Ну що ж, доведеться надіслати йому запрошення на прем'єру якоїсь опери чи балету, щоб хоч трішки спокутувати перед ним свій гріх: Великий Жан обожнював усілякі прем'єри.

Я таки вибачився й пішов. Надворі похолоднішало, вітер шарпав над містом руде ганчір'я хмар, і бані собору теж поруділи, ледь видимі на тому каламутному тлі. Площа спала, ніде не видно було ані душі, тільки пам'ятники бовваніли в непевних сутінках ночі. Я приїхав без піджака й змерз, тому одразу ж попрямував до машини й увімкнув мотор, та тільки відїхав, як нараз відчув, що на задньому сидінні хтось ворухиться. Я загальмував так раптово, що машина пішла юзом, і глянув назад, чекаючи неминучого удару загорненою в ганчірку тру-

бою по голові, бо чогось іншого я не міг і сподіватись. Але удару не було. З заднього сидіння на мене дивилась перелякана жінка з довгастим блідим обличчям. Я спересердя крикнув:

— Хто ви така?! Що ви тут робите?

Я не так розізлився, як застидився власного страху. Хоча й розізлився мав за що: з якої речі вона розсілася в моїй машині? Жінка злякано відповіла:

— Я на вас чекала. Але ви так раптово завели мотор...

— Що вам треба?

— Ви мене не впізнаєте? — спитала вона здивовано.

— Не впізнаю. Я вас уперше бачу! — досить грубо відповів я.

Звичайно, я дещо перебрав, з молодими дівчатами личить розмовляти чемніше. А дівчина була й справді молода — років двадцяти, хоча й занадто суха, як на мене.

— Ми ж із вами сиділи в одній компанії... Ви ще й глянули на мене кілька разів.

Дурниці. Я на неї уваги не звертав. А якщо випадково й дивився, то не помічав. І взагалі я ставлюсь упереджено до ресторанних дівчат, отих юних розмальованих красунь, з якими не кожен вантажник позмагається в пияцтві. Та й спробуй-но розгледіти таких дівчат — за хмарою цигаркового диму однаково нічого не побачиш.

— Ну, гаразд. Але все-таки лізти в чужу машину...

Мій гнів уже охолов, лишилось тільки легке роздратування.

— Я чекала на вас, — мовила дівчина. — Коли ви зібралися йти, я вийшла з ресторану, але вас іще довго не було. Я змерзла, тоді дивлюсь — дверцята відчинені...

— А хто вам сказав, що це саме моя машина?

— Ніхто... Іншого «пежо» тут немає.

— Гаразд. А що ви хотіли? Скажіть, будь ласка, якщо, звичайно, вас не шокують мої слова.

Але ресторанній дівці навряд чи дошкулить така іронія. Моя пасажирка тільки закліпала й нехитро відповіла:

— Я хотіла, щоб ви мене підвезли. Вже пізно, й трамваї не ходять.

Авжеж. Причина поважна. Але на подібний гачок клюють або зовсім юні карасі, або ж значно старші за мене.

— А вам куди?

— За Центральну в'язницю, — серйозно сказала вона.

Ну й напромак!.. А коли це не жарт? Пішки далеченько, та ще й в такий пізній час. Попотьюпаєш...

Тепер просив уже я:

— Люба дівчино, зрозумійте ж і мене... Я не зовсім тверезий. Іхати під чаркою в таку далеч... А якщо мене спинить автоінспектор? Відбере права!

— Але ж ви однаково їдете? — здивовано мовила вона.

— Я поїду бічними вуличками.

— А-а! — Дівчина покірливо простягла руку до дверцят автомашини. — Тоді що ж...

Уже згодом, коли ця людина стала часткою мого життя, ота її покірливість болісно ранила мені серце й нерви. Я гукнув:

— Стривайте! Куди ж ви так одразу!

— Не турбуйтеся...

— Я вас підвезу до найближчої стоянки таксі.

— Не треба.

І вилізла на тротуар. Вона здалася мені такою нещасною й стомленою, що я теж виліз і побіг за нею. Вона йшла похитуючись, і коли я її наздогнав, щоки в неї були мокрі від сліз. Я завжди був трохи черствий, така вже моя вдача, але не можу бачити жіночих сліз. Та й випадок виявився складнішим: я помилився, вирішивши, що ця дівчина — одна з отих ресторанних фей. Мені стало соромно.

— Коли не маєте грошей на таксі, я вам охоче позичу. Ви що, жартуєте — пішки в таку далеч!

— Ні, ні! — вигукнула дівчина й повторила: — Ні, ні!

Ще й горда, подумав я. Якби вона не плакала, я б знову сказав їй щось образливе. Коли ти така поважна пані, то якого дідька лізеш до чужих машин!

— Добре,— згодився я.— Ходімте, я вас одвезу. Тільки не рюмсайте!

Я пішов, а коли по якійсь хвилині озирнувся, дівчина стояла до мене спиною й навіть не думала йти. Вона так напружено дивилася в небо, що, здавалося, ось-ось махне крилами й полетить. Враження було несподівано сильне, аж я відчув страх: коли б її не підхопив вітер. Такою легенькою й безтілесною здалась вона мені в ту мить.

— Ходімте ж! — вигукнув я нетерпляче.

Вона обернулась і слухняно пішла, та знову завагалася.

— Я боюсь... Боюся йти додому...

— Кого ви боїтесь?

— Матері... В таку пізню пору мати просто не пустить мене й на поріг. Та коли б і пустила—все одно. Ви не уявляєте,— сказала вона,— яка то погана людина... Бридкий звір!..— Голос дівчини аж затремтів од відрази.

— А коли так, навіщо була вся ця комедія?

Її збентежили мої слова, вона закліпала очима й несподівано просто відповіла:

— Я подумала, що ви... запросите мене до себе.

Зараз мені важко відтворити всю гаму почуттів, що заповнили мене в ту хвилину. Але злості в моєму серці не було, не було й розгубленості чи страху. Мене ніхто не образив і не вдарив трубою по голові. Та й спокушати ніхто не думав. Якась невпевненість відчувалася в усьому її естві; дівчина стояла на темному асфальті, не дуже добре вдягнена, легенька, і вітер закручував її платтячко навколо худеньких стегон. Вона не соромилася своїх слів, але безсоромною цю дівчину теж ніхто, мабуть, не зважився б назвати; виходило якось так, наче оті слова вона щойно казала не мені, а подрузі чи рідній тітці. Певно, тоді й народилась у моєму серці жалість чи якісь інші не дуже зрозумілі мені почуття, незвичні й водночас природні. Я зітхнув, помовчав і буркнув:

— Ну що ж, ходімте... Не ночувати ж вам отут.

Обличчя її нараз проясніло, а сльози неначе вітер стер. Ситуація була значно безневиннішою, ніж я досі уявляв, але водночас і складнішою. Та в цю мить я не хотів ні про що думати. Широ кажучи, хто може по-справжньому збагнути нинішніх дівчат, коли вони й самі себе не дуже розуміють!

— Вас як звуть?

— Доротея...

— Гаразд, вельмишановна Доротеє,— сказав я.— Мене ви знаєте краще, ніж я вас. Хоча б прізвище й марку автомашини. А моєї жінки ви не боїтесь? Чи не видере вона вам очі, коли я вас приведу?

— Ви розлучений,— відповіла вона.— І нікого не маєте.

— А це хто вам доповів?

— Коли Жан послав по вас кельнера, то багато чого нам розповів... Ні, ні, тільки хороше! Він казав, що ви людина трохи важка, але добра.

Авжеж, про це я мав би й сам здогадатись. Але дівчина була теж не така тупа, як здалося мені на перший погляд. Усе зважила до найменших дрібниць — я тільки дивувався. Та чи не переслідує вона, хай навіть підсвідомо, якоїсь дуже хитрої й далекосяжної мети? Я добре знав лише одне: вона не хитрує й не прикидається телятком. Коли бути щирим до кінця, сьогочасна молодь не знає багатьох наших комплексів, тому їй не треба вибріхуватись і вести подвійну гру.

Ми сіли в машину; я за кермо, Доротея на задньому сидінні. Скорочувати дистанції я не хотів. Якщо ця дівчина хоч підсвідомо хитрує, думав я, то з того нічого не вийде. Вона принишкла десь за мною в самісінькому кутку, я за всю дорогу не побачив її в дзеркальці, навіть не почув. Чи не заснула? Цілком можливо, адже минала третя година ночі, а ця ніч для неї була нелегкою, намучилась бідолашна, поки впіймала на гачок такого карася, який мав себе за дуже досвідченого... Та як би там не було, а я почував себе непогано. До того ж я взагалі люблю їздити нічними вулицями та порожніми площами, коли вітер ганяє асфальтом тільки п'яниць та жмутки брудного паперу. Люблю слухати впевнений ритм циліндрів, відчуваючи ніздрями теплий дух, що шириться по кабіні, мов живильний озон. Постелю їй на дивані в холі, вирішив я. Я не дуже ризикував — у найгіршому випадку вкраде котрогось чорного дерев'яного ідола, що їх мені привіз із Африки старший брат. Дорогою мене непокоїло інше; як непомітно проскочити в ліфт, як потім швиденько відімкнути двері. І не через те, що боюся сусідів, просто ця юна леді не дуже пасувала до моєї сивини. А бува ліфт уже не працює? Доведеться хекати пішки й слухати булькання випитого в ресторані кислого італійського вина. Я мешкаю на чотирнадцятому поверсі, далі самі хмари та чертоги добре вгодованих і ледачкуватих муз.

Але ліфт іще не встигли вимкнути, мої побоювання були марні. Ми благополучно піднялись на чотирнадцятий поверх і непомітно шаснули в двері.

— Світло в кімнатах чомусь горить! — здивувалася Доротея.— Хто його ввімкнув? Чи не повернулась ваша дружина?

Я пожартував:

— Не лякайтеся, перший удар беру на себе.

В холі яскраво горів торшер, і я нарешті роздивився дівчину як слід. У Доротеї була досить дивна хода — легка й водночас мовби скована: так ходять чайки та голуби, мережачи мокрий пісок понад берегом. На ній була дешевенька світла спідничка та чорний жакет, хтозна-відколи не прасований, ноги голі, хоч весна цього року випала холодна, в руках не мала нічого — навіть примітивної сумочки, щоб покласти хусточку або ключі. Кишень у жакеті я теж не помітив. Справді, мов та божа пташка з дитячих пісень.

Доротей несміливо пройшлася холлом і знову повернулася до дверей.

— У вас так гарно,— сказала вона.

— Не дуже.

Це їй справді так — нічого особливого. Я взагалі байдужий до унікальних меблів та всіляких дорогих речей, до того ж багато чого забрала з собою моя колишня дружина, бо все найкраще вона купувала сама й мала на нього цілковите право. На стінах лишилося кілька гарних картин, під ними рояль та чудовий віденський килим ясно-оранжевого кольору, який спершу страшенно мене дратував. Цей килим теж придбала моя дружина, та ще їй не просто так, а за валюту, хоча тоді ми вже з нею фактично не жили. Вона твердила, що килим дуже пасує до кольору стін — типово жіноча логіка: жінка здатна пошити собі дороге яскраво-синє пальто, якщо випадково купила синю сумочку. А коли б спитали мене, то цей килим найдужче пасує до чорного рояля, своїм ніжним тоном підкреслюючи його старовинну струнку красу. Доротей підійшла до інструмента й обережно його відкрила. Клавіші місцями були пощерблені й руді. Вона спитала:

— Це ваш рояль?.. Я хотіла сказати: це рояль, за яким ви працюєте?

— Авжеж.

— Він же старенький...

— То дарма.

Вона підвела на мене прояснілі очі. Пригніченого виразу в них уже не було, дівчина поводитися цілком спокійно й природно.

— Заграйте що-небудь,— попрохала вона.— Хоча б невеличке... Тільки своє, звичайно.

— Навіщо це вам?

— Хочу збагнути, хто ви є... Дарма що не дуже розуміюся на музиці. Та це їй не головне.

Мене розібрала цікавість. Бо що може почути в звуках таке ото ресторанне дівча, хай навіть і трохи дивне та симпатичне? Але від жінок, наскільки я встиг переконатися, можна чекати всього. Як от від моєї колишньої дружини. Вона покинула мене без жодних на те підстав, принаймні так здається мені. Пішла, та й годі, навіть без банальних сварок та обов'язкових у подібній ситуації сліз. Немає в світі жінки, яка не зробила б чогось безглузлого й непоправного бодай раз на своєму віку. Ми з нею таки посушили голови, шукаючи елементарних причин, достатніх для скасування шлюбу. Можливо, вона вже й пошкодувала, що так нерозважливо вчинила, але ця жінка належала до тих людей, що ніколи не вертаються з півдороги назад. На процесі їй стало погано, але вона таки висиділа до кінця, лише в скверіку розплакалась. Я вдавав, ніби нічого не помічаю, зробив це просто так, задля власного спокою. Я не дуже шкодував, хоч і кохав її ще, а разом прожиті роки лишили в моєму серці глибокий слід. Це сильна й владна жінка, яка весь час накидала мені свій стиль життя. Я просто задихався в тому артистичному безладді, в якому минали наші дні. І коли ми розлучились, я полегшено зітхнув, навіть якийсь час після того працював продуктивніше, і хтось із критиків відзначив, що мій талант небачено розквітнув.

Поклавши руку на рояль, Доротей чекала. Я невпевнено проказав:

— Дуже пізно... Сусіди сплять.

— А ви тихенько! Щоб ніхто не почув.

Я завагався. Два дні тому я закінчив одну річ, а не мав уявлення, як вона звучить. Я умисне поклав її на дно шухляди, далі від власних очей і рук, щоб трохи відлежалась. Але працював я над нею легко й не без внутрішнього вогню, а це щось та означало, хоча в своїй роботі я більше покладаюся на загальний рівень культури та роками шліфований стиль, ніж на непевні спалахи творчого натхнення. Покладатися на самий талант — це однаково, що розраховувати на вітер, їдучи без бензину в авто.

— В такому разі сідайте,— згодився я.

— Де я можу сісти?

— На ваш вибір і смак.

Доротея вмостилась на першому-ліпшому табуреті, сіла якось бочком, наче зазимкувата синиця, та я про неї забув, щойно торкнувся пальцями клавіатури. Те, що написав удень, я завжди програю вночі. Коли в очі мені світить сонце, робота посувається погано, сонячні дні мені взагалі протипоказані. Критично я можу себе оцінити або вночі, або ж похмурої дощової днини, коли світло розсівається й не подразнює зору, а все довкола мовби нишкне й слухає.

І тепер, стежачи за лейтмотивом, я знову відчував оте внутрішнє тепло, що не полишало мене протягом усього часу творення нової речі. Я захопився й мимоволі зіграв її до кінця, в чомусь уподібнившись тим віршомазам, що хмеліють од власних рим і не можуть вчасно спинитись. Тільки зігравши фінал, я схаменувся, що сиджу тут не сам. Аж тоді глянув на Доротею. Вираз її обличчя утішив мене. Я спробував приглушити в собі те почуття дешевої самовдоволеності й жартівливо спитав:

— Подобається? Чого ж ви мовчите?

— Дуже подобається! — похопилась вона.

— А знаєте, як я цю річ назвав?

— Знаю. — Доротея не зводила з мене очей. — «Кастільські ночі».

Навряд чи вона дужче б ошелешила мене, коли б просто підхопилася і вкусила за ногу. Бо річ називалася саме так. Але це знав тільки я і більше ніхто: я ще нікому про це не казав, навіть не встиг поставити назву в зошиті. Тепер я сидів, злякано вирячившись на неї, і тупо мовчав, наче переді мною була не людина, з плоті та крові, а мара. Я не швидко спромігся на слово:

— Хто вам сказав?

Доротея здивувалась:

— Ніхто... — Тепер уже я не зводив із неї погляду, натужно морщачи лоб, а вона несподівано рівним голосом пояснила. — Я не зовсім така, як інші люди. — Й за хвилину додала: — Я божевільна...

2 Мене вже не назвеш юнаком, хоча й дідом назвати важко: восени мені пішов сорок перший рік, що дехто вважає останнім порогом зрілості. Але на вигляд мені можна дати й усі сорок три, бо моя чуприна почала рано сивіти, а на запалих щоках окреслилися два досить глибокі рівчаки. Цьому сприяла й моя відлюдкувата вдача, хоча в душі я не такий вже й сухар. Я непогано вихований і по-своєму люб'язний, умію розмовляти з людьми, мені притаманне й

чуття гумору, а надміру серйозний вираз обличчя ніхто не владний поставити людині на карб. Мене мають за найкращого фахівця в галузі музики для кінофільмів. Хвалитися тут, може, й нічим, але це звільняє мене від матеріального клопоту. Я написав і кілька серйозних речей, деякі з них здобули популярність.

Склад розуму в мене практичний і гнучкий, крім музики, цікавлюсь космогонією та фізикою небесних тіл, навіть математикою, без якої, я гадаю, неможливі ніякі відкриття. У природі панує гармонія: це її перший закон. Коли в якомусь явищі я не бачив гармонії, то це означало одне, — що я не збагнув його природи. Або ж навпаки: що воно недовершене чи ненормальне.

Це я кажу, щоб стало зрозуміліше, щоб я думав і відчував ту мить. Але я вже давно не хлопчик, тому швидко себе опанував і вдавано байдуже промовив:

— Хто це вам сказав, ніби ви не схожа на інших?

Висловитися люб'язніше я просто не міг.

— Це давно доведено, — неохоче відповіла вона.

Доведено... Хай я нестерпний сухар і грубіян, але нетактовності мені ніхто не закинув би. Я більше ні про що не спитав — не наважився. Доротея зрозуміла мій стан.

— У мене власного дому немає, — пояснила вона. — Я живу в будинку для божевільних... Тому й попросила вас підвезти мене туди.

— Невже ви втекли з того будинку?

— Та ні! — трохи образилася Доротея. — Не втекла. Я повертаюся туди тільки на ніч, а вдень працюю.

Для мене це було ще одне відкриття: постійна прописка в божевільні!.. Я спробував якось осмислити її слова. Звичайно ж, її хвороба зовсім не важка. Та й хіба мало таких напівбожевільних людей живе разом з нами? Вони є навіть серед моїх колег. Широ кажучи, я досі не помітив у цієї дівчини жодних виявів якоїсь дисгармонії чи порушення логічних зв'язків. Більше того: божевільним тієї ночі можна було б назвати швидше мене.

— Хто вас лікує? — спитав я.

— Доктор Юрукова. — Вона раптом пожвавішала й пильно глянула на мене.

— А таке з вами часто буває? Ви часто ночуете не там?.. Не в тому будинку?

— Та ні... Не дуже. І доктор Юрукова ніколи не дорікає мені за це. Хоч іншим лікарям це не подобається. Є там один, доктор Стрезов. То він бурчить: у нас клініка, а не пансіонат...

Певно, я надто довго мовчав, бо Доротея знову порушила тишу:

— Авжеж, передусім повинна бути дисципліна... Але мені часом уривається терпець. А доктор Юрукова й це вважає методом якоїсь терапії... — Доротея замовкла й після паузи додала. — Кожному хочеться бути не гіршим за інших...

Я не знав, що сказати. Очі в неї були спокійні і ясні, міркувала вона цілком логічно, нанизуючи слова в стрункий разок. Невже ця дівчина просто глузує з мене, раптом подумав я, але одразу ж відкинув і це припущення.

— То ви не схожі й на тих? Я маю на увазі хворих.

— Це справді так. Хоч у мене й бували напади роздвоєності. Та я навіть під час нападу розрізняю, де кінчається реальне й починається хворобливе й уявне.

Я зрозумів, що їй дуже неприємно про це говорити, бо вона враз по-смутніла й згорбилася на своєму стільці, а тому спробував змінити тему розмови:

— А хто вас познайомив із тим кравцем? Ви давно знаєте Великого Жана?

— Та ні, сьогодні вперше побачила.

— З ким же ви прийшли? З якимсь його другом?

— Я прийшла сама.

— Не розумію...

— Прийшла сама, — повторила Доротейя. — Часом хочеться побути серед гарно вдягнених людей, у гарному й затишному місці, як отой ресторан. І тоді мені здається, що я теж така: вродлива й нормальна... Авжеж, я дуже добре усвідомлюю, що людина мусить тримати себе в рамках і не переступати певної межі. Але тут я не спроможна стриматися, хоч хай там що, тому й досі не вважаю себе за цілком нормальну людину. Сьогодні теж. Я просто зайшла й підсіла до найбільшої компанії. І кожен вважав, що я прийшла з кимось іншим. Це дуже легко.

— Хтозна... — пробурмотів я.

— Це не дуже легко такій вихованій людині, як ви. Мое становище зовсім інше: небо й земля. Тому я й залізла до вашої машини. Іншого виходу не було.

— Розумію, — сказав я, цього разу вже цілком прихильно. Помовчавши, я запитав. — А все-таки: як ви вгадали назву моїх «Кастільських ночей»?

— Не знаю, — якось неохоче відповіла вона. — Мені часом і самій не все зрозуміло з того, що я роблю. Та чи так вже воно й потрібно?..

«Вона більше нічого путнього мені не скаже», подумав я і трохи роздратовано кивнув:

— Добре. Спатимеш отут, у холі. Постелешся сама. Подушки та простирадла в отій шафі.

Її збентежив мій несподівано різкий тон, але разом з тим начебто й заспокоїв. На обличчі в неї відбивалася кожна думка й кожне почуття, з нього можна було все прочитати, майже все. Сьогодні в неї не намагали платні за ночівлю — ось чому її втішив мій грубуватий і недружній тон.

Я пішов до своєї спальні, але ще довго лежав, неспроможний заснути. Люди з такою гідною подиву інтуїцією трапляються не щодня, і я, вступившись у стелю, марно силкувався пояснити це явище. Так, у мініатюрі, яку я їй сьогодні грав, і справді є щось іспанське, але характеристика надто невиразна й хистка, доступна хіба що справжньому фахівцеві. Однак чогось «кастільського» там не знайшов би й фахівець, бо я ніколи не був у Кастілії. Мадридські ж ночі я проводив у ресторанах і кабаре, як усі нормальні туристи, жодного разу не згадавши про небо та зірки. Бо чого б це я мав про них думати? Чим ті зорі відрізняються від софійських зірок? Чи від паризьких? І чим їхні ночі кращі від наших ночей? У цьому стандартному світі з його стандартними нічними закладами та напоями все знівелювалось, усе перемішалось в один великий загальний коктейль. Мені вже важко згадати, чим відрізняється

«Віа Венето» від «Шаз Елізе», з роками я навіть утратив інтерес до подорожей, хоча колись невтомно мандрував.

Тоді я раптом згадав одну таку туристську подорож. Невже я бачив справжню кастильську ніч? Можливо, ідея написати оцю мініатюру й народилася саме тієї ночі, а я про це просто забув.

Ми їхали з Ескоріала машиною нашого торгпредства. Сонце шойно зайшло, небо швидко темніло, понад шосе вряди-годи пропливали невиразні в сутінках обриси будиночків та замських вілл, і майже кожне вікно вже світилося. І ресторан, до якого ми звернули, більше нагадував маленький занедбаний трактир: столики непокриті, на підлозі виб'ячі голови та кістки, розтоптані хвостики криветок і всілякі недоїдки. Крім кількох шляхових робітників — хлопців у комбінезонах і жовтих касках, — жодного відвідувача, та й ці товклись коло бару навстоячки: вони вже випили по пляшці вина, але поводитися на диво стримано, що зовсім не відповідало моїм уявленням про Іспанію та її синів. Причиною такої поведінки могла бути лише барменка, жінка не дуже молода, повновида й рудоволоса: подібних іспанок я теж не зустрічав, барменка дужче скидалась на німкеню. Ми саме стояли біля входу, вагаючись: їхати кудись далі чи повечеряти тут, — коли почувся дзвінкий жіночий голос:

— Прошу заходити, панове!

Четверо іноземців разом — то вже щось; власниця ресторану вийшла з-за стойки нам назустріч і повела до столів, поклавши край усім нашим ваганням. Працівник торгпредства запитав:

— Чи не можна сісти надворі?

— А чого ж! — усміхнулася жінка, окинувши поглядом кожного з нас. Вона була трохи зизоока, але ця вада аж ніяк не спотворювала її. — Хоча в приміщенні пахне ковбасами, а там навпаки: бензином.

Але ми таки вийшли надвір, де ще раніше помітили заляпаний плаштиним послідом столик. Господиня змела послід не дуже чистою ганчіркою, але потім принесла гарну паперову скатертину й прикрила нею всі гріхи. Ми замовили хересу, міцного духмяного вина, що кольором нагадує коньяк і виблискує проти світла. Господиня подавала вино, вродисто тримаючи красиву пляшку на таці. Певно, шанувальники цього дорогого напою заходили до ресторанчика не щодня.

— Найкраще, що в мене є! — не без гордошів промовила донья Пелайя. — Смачного вам, панове!

Це чудовий напій — справжній іспанський херес. Кінчивши пляшку, ми замовили ще одну; тоді донья Пелайя принесла нам і якоїсь кров'янки: ковбаси, схожої на суху кишку, повну сажі та хробаків. Я трохи покопирсався в ній виделкою — просто так, із цікавості. Те диво навіть не пахло кров'яною з моїх дитячих різдвяних свят. Ми сиділи, мовчки втупившись у чарки. Надворі стало зовсім поночі, навіть місяця не було. Я глянув на небо і вперше побачив яскраві кастильські зорі. Саме так. Але мелодію, яку поклав на ноти аж тепер, навіяли мені не ті кастильські зорі, а золотаве вино, незрівнянний запашний херес.

А коли так, то звідки ж такі самі асоціації могли народитись у голові цієї незнайомої мені дівчини? Вона й справді не обдурила мене, бо не складає собі звіту, що діється в її голові. Якщо людині бракує котроїсь клепки, то від неї можна сподіватись усього. Що ж у тому дивного?

Я нарешті заснув, а коли вранці прокинувся, Доротеї не було. Я на мить подумав, що все це мені привиділось уві сні, але Доротея в поспіху застелила диван покривалом навиворіт. Отже, вона була гут. Я уважно розглянувся: чи не лишила десь хоч записки, але не знайшов нічого. Я махнув рукою й вирішив прийняти душ. На серці було незвично тоскно. Ось чому не слід говорити надто відверто з незнайомими людьми — щоб не пошитись у дурні. А я вже не раз потрапляв на такий гачок і потім щоразу гірко каюся.

Так минуло три дні, а якщо казати точніше, — три дивних дні.

З Я сто разів зарікався не думати про ту божевільну дівчину, але так і не зміг: було таке відчуття, ніби вона вийшла на хвилинку і ось-ось повернеться. Я сам себе не впізнавав. Раніше я, скажімо, ніколи не помилявся при переключенні швидкостей у машині, не забував надіти піджак, коли йшов на концерт, а тепер траплялося і те і те. Одного разу навіть заблукав і мало не увалився серед ночі в квартиру колишньої дружини: схаменувся вже в останню мить. Усі хвороби заразні, в тому числі й ревматизм, як свідчить автор однієї популярної гуморески. Коли це й справді так, то нічого дивного не сталося...

В суботу я знову поїхав у нічний ресторан. Цього разу мене вигнало з дому не відчуття безпорадної самотності, як тоді: просто сів у машину й поїхав. І знайшов тей самий столик, що й минулого разу. Але в залі сьогодні було багато людей, і глухий гомін хвилями здіймався під стелю, прикро ріжучи слух. Я ще як слід не усвідомлював, чому я тут, чому сиджу сам за цим столиком. Однак сидів і думав про те, як би повівся, коли б раптом побачив її в прямокутнику скляних дверей: без панчіх і в тій старенькій спідничці. Напевно, встав би й тихенько вислизнув чорним ходом надвір. Від такої розсудливої людини, як я, можна сподіватися чого завгодно.

Я нічого не пив, а вдома ще раз тихенько програв свої «Кастільські ночі». І нічого путнього в них не знайшов, можливо, через те, що був не в гуморі. Багато гарних і витончених місць, але якісь вони беззмістовні. Навряд чи це було так, адже справжня краса не може бути беззмістовною, та я не дошукувався причин.

У понеділок я подзвонив Юруковій. Досі я про неї й не чув, навіть тепер не здивувався б, якби мені відповіли, що такої лікарки взагалі немає на світі. Але вона зняла трубку й назвала своє ім'я. Її грудний голос видався мені надто спокійним і врівноваженим, аж мене охопив якийсь підсвідомий страх: я мало не повісив трубку. Що я їй скажу? Кожна моя фраза здається лікарці фальшивою і недорікуватою, і від правди нікуди не втечеш. Я покладався тільки на авторитет власного прізвища.

— Я вже знаю про вас, — цілком невимушено відповіла лікарка. — Доротея мені дещо розповіла... Звичайно, можете зайти до мене в інститут.

Жителі столиці добре знають цей старий похмурий будинок із загратованими вікнами. Я колись і сам тут був: один алерголог пропишував мені якісь процедури. В затінку розлогих дерев, серед кущів та газонів тоді ходили хворі, холодні й неприступні для своїх і чужих; мов далекі галактики. Ці справді божевільні люди жили в атмосфері уяв-

них світів, наче сповнені гідності, але добродушні діти. Я був тоді такий вражений побаченням, що вдруге на ті протиалергійні сеанси не пішов. Навіть сьогодні, сидячи за кермом, я відчував у душі якийсь неспокій.

Та біля брами інституту я враз пригальмував, сам собі не вірячи. Кругом стояло й рухалося безліч усіляких автомашин, приватних і службових, неначе кількість душевнохворих людей у місті різко зростала. Добре, хоч вахтер нікого не спиняв. На території височів новий корпус клініки, непривабливий і нудний, схожий на всі оті «сучасні» споруди, що безнадійно старіють іще до свого відкриття. Я довго й марно розпитував, як знайти потрібний мені кабінет, шаستاючи по всіх поверхах, а людське вировище в коридорах нагадувало якусь неймовірно пістряву карусель, шалено розкручену й водночас діловиту: кожен кудись поспішав... Особливе враження справляли на мене хворі, заклопотана маса одноманітних сірих піжам, неначе то були не люди, а отара овець, яких мали тільки обстригти й негайно випустити. Серед них бігали лікарі з авторучками, ніхто ні з ким не вітався й ніхто нічого не знав.

Чи то я став такий вразливий, чи світ змінився до невпізнання, поки я легковажно бренькав на роялі?

Нарешті якась опасиста санітарка показала пальцем через плече. На дверях не було ніякої таблички чи бодай номера, я постукав і ввійшов. Кабінет виявився несподівано маленьким, у ньому ледве вміщалося два стільці, лікарський тапчан та якийсь приземкувате одоробло, що мало правити за стіл. До того ж воно було абияк пофарбоване білою емаллю, мов старий сервант, що доживає віку на кухні.

Лікарка сиділа за цим столом, гортаючи якісь папери, а поряд височів, як вартовий в іржавих обладунках, важкий балон, певно, з киснем. Від того безкінечного блукання коридорами я геть очманів, тому в першу мить навіть не встиг до пуття роздивитися лікарку, лише знічено пробелькотів, що мені потрібна доктор Юркова. Вона кивнула на стілець, але я туди не зміг протиснутися й сів на тапчан під стіною. Це мовби додало мені сил, і я нарешті уважно глянув на лікарку. Вона мала років п'ятдесят, обличчя в неї було кольору старого воску, хоча жодної зморшки я не помітив, немовби переді мною сиділа ще не викінчена лялька з лондонської галереї воскових фігур. Це враження посилював по-дівочому високий бюст лікарки, ідеально закруглений і пружний, але також неприродний, неначе вона впорскувала собі в груди парафін.

Юркова відкинулася на спинку стільця й несподівано посміхнулася. Та посмішка видалася мені неширою і лихою, хоча тепер я добре розумів, що для такого висновку не було жодних підстав. А я думав, що потрапив у хитре сильце, яке вони з Доротеєю кинули мені під ноги.

— Страшного я вам нічого не скажу, товаришу Манев,— озвалася вона.— Тож хвилюватись особливо не треба.

— Звідки ви взяли, що я хвилююсь? — стриманно запитав я.

— Це видно. І то ще не все: я бачу у вас певні симптоми неврозу.

Я роздратовано перебив:

— Даруйте, я прийшов не лікуватися.

— А що вас привело, коли ваша ласка?

Тепер уже я не знав, що казати: розмова явно почалася не в тому ключі. Вона уявлялась мені більш інтимною й невимушеною. Я й на думці не мав, що сам спричинив такий різкий заспів, а нам ще й заважали всілякі пацієнти та лікарі, які раз по раз рипали дверима, розшукуючи не знати кого, неначе в цьому інституті ніхто не мав постійного місця. Я сказав:

— Мені хотілося розпитати вас про Доротею. Довідатися про її стан. Звичайно, коли це не суперечить вашим приписам і не зашкодить вам або їй.

— Аніскільки. Жодних таємниць,— відповіла Юркова.— А що: Доротея нагнала вам страху?

— Мені-і? — я прибрав незалежного вигляду.— Як би то вона могла?..

— Навіть отоді в машині?

— Невже вона вам усе розповіла?

— Звичайно.— Лікарка поклатла руки на стіл.— Ви повелися з нею дуже тактовно. Як людина й справжній джентльмен. Тому я нічого від вас не приховуватиму, для цього немає жодних підстав... Зараз Доротея практично здорова. Я лікую її вже років п'ять або шість, раніше в неї траплялися слабо виражені напади шизофренії... Щось на зразок ідей-фікс. Тоді вона починає уявляти себе героїнею якогось роману. Іриною з «Тютюну» чи там Козетою... Останнього разу це була Таїс, і в тому трансі, на жаль, вона перебувала досить довго.

— А тепер?

— Уже півроку я нічого не помічала.

— Добрий знак?

— Звичайно... Але докладніше я вам іще розповім...

— Через що з нею таке?..

Юркова швидко й гостро глянула на мене й одразу опустила очі, я навіть не був певен: встигла вона в мені щось розгледіти чи то вона просто так. Але на серці мені чомусь похололо.

— Гаразд,— неохоче промовила лікарка,— я вам і це розповім. Буде краще, коли ви знатимете все... В дитинстві Доротея пережила два потрясіння. Коли їй минав одинадцятий рік, загинув батько: його переїхала машина буквально в неї на очах. Мати вийшла заміж вдруге, і це для Доротей були роки нових тортур. Її забрав до себе дядько, рідний батьків брат. А коли їй минуло тринадцять, той таки дядько зазіхнув на її дівочу честь. Уявляєте? Зовсім юне дівча...

Лікарка замовкла, і я несподівано побачив зморшки в неї під очима та коло губ. Яка ж бо й справді бридка історія, подумав я, картаючи себе за недоречну цікавість.

— Але, як на мене,— докинула згодом вона,— це не єдина причина захворювання. І не головна, хоча все так тісно переплелось... Фактор спадковості теж відіграв тут не останню роль... Але тепер Доротея почуває себе дуже добре, тьху-тьху-тьху, щоб не наврочити! Лише треба берегти її від усіляких потрясінь...

Лікарка вже не дивилася на мене, та я відчував, що все це вона казала не просто так: вона обережно застерігала мене.

— В такому разі, чому ви не виписуєте її з клініки? — запитав я.

— А куди вона подається? До того старого шкарбуна? Чи до рідної матусі?.. Це для неї проблема проблем. Намагатимусь якнайдовше тримати її коло себе. Досі мені щастило, я переконала своє началь-

ство, що Доротею не слід надовго відпускати з цих стін, бо вона є об'єктом важливих наукових дослідів: лікування працею чи щось подібне... Але ж це не триватиме вічно. Знаєте, я дуже боюсь, щоб оте її нове оточення не зумовило нових ускладнень. Аж млосно стає, як подумаю, що з нею може статися...

Мені й самому раптом стало трохи млосно. Чи не надто легко-важно я вчинив, прийшовши до цієї лікарки? Яка нечиста сила штовхнула мене сюди? Я вже почав міркувати, як пояснити свій нерозважливий візит, щоб відступити з найменшими втратами, але Юрукова опередила мене:

— Ви мали щось мені повідомити?

— Так, так...

І я з перебільшеним ентузіазмом розповів Юруковій про той випадок, коли Доротея вгадала назву моїх «Кастільських ночей». Я скорше здогадався, ніж відчув, що розповідь не дуже її вразила. Та й не дивина, бо в моєму викладенні випадок і справді скидався на безглузду вигадку.

— Нічого особливого в тому нема,— спокійно мовила лікарка.— Вона лише вгадала ваші думки. Спочатку я й сама витріщала очі, та згодом звикла до подібних чудес.

— А кажете, що все в порядку речей!

— Телепатія ще мало вивчена...— згідливо кивнула вона.— Доротея рідко вгадує, але часом може вразити навіть мене. Нічого дивного, якщо телепатія стане колись нормальним способом спілкування між людьми.

— Через тисячу років,— буркнув я.— Але ми живемо сьогодні. Та й Доротея навряд чи й чула про ту Кастілію...

— Чому ж? Вона багато читає. Хоча романів я ще не даю їй, особливо таких, що можуть вразити її уяву. А так читає все, що трапиться під руку, навіть мої медичні книжки. У неї феноменальна пам'ять, дехто з наших колег не знає стільки...

— Сама тільки пам'ять іще не гарантує знань,— обережно заперечив я лікарці, але мого натяку вона не сприйняла.

— У неї не механічна пам'ять. А коли їй бракує логіки чи знань, на допомогу приходять інтуїція. Щиро вам кажу: надзвичайно цікава дівчина. І вдача в неї тверда.

Цього я найменше сподівався почути.

— Мені здалось навпаки... Вона нерішуча.

— Точніш було б так: не нахаба. Але слабохарактерною її теж не назвеш. Вона й фізично дуже витривала. З тим штампувальним пресом упорається далеко не кожен чоловік, а Доротея працює штампувальницею.

— Де?

— У механічних майстернях. Виготовляє деталі для якихось машин. Робота цілком нормальна, але я боюсь одного: що занадто монотонна й не потребує розумового напруження. Головне — треба завантажити мозок, і не химерами з низькопробних романів... Ви людина впливова, чи не могли б ви мені в цьому допомогти: влаштувати Доротею на якусь іншу роботу?

— А на яку?

— Скажімо, виготовляти іграшки для дітей. Або розмальовувати керамічний посуд. У неї дуже чутлива рука.

— Спробую,— відповів я.— Але їй про це поки що не треба казати. Щоб не плакала марних надій: бува в мене нічого не вийде.

— Дарма, дарма. Зараз їй абсолютно байдуже, де працювати і яку отримувати за це платню. Гроші для неї нічогісінько не важать, мов звичайні папірці. Доротея в побуті дуже непрактична.

— Я б не сказав! Того вечора вона чудово зорієнтувалася.

— То в неї своєрідний інстинкт. Коли розуму недостатньо, природа наділяє людину якоюсь особливою силою, часом абсолютно несподіваною. Серед моїх пацієнтів це не дивина, хоча я й сама не завжди могу науково обґрунтувати подібні явища.

Коли я виїхав на шосе, в голові мені трохи туманилось. Розмова з лікаркою просто ошелешила мене. Я марно силкувався думати про щось інше, та невідчепливі слова бриніли у вухах, мов гомін набридливих жебраків, яких не зразу позбудешся. Я увімкнув радіоприймач, ляскітливі марші було чути через три вулиці, але й марші не допомогли. Якщо природа й справді вміє захищатися, то цього разу вона прикрилася таким щитом, об який вищербила б меч навіть доктор Юркова, незважаючи на всі її мудрі слова.

4 Минув тиждень. Єдине, чого я позбувся за ці дні, було оте почуття безпросвітної самотності, що мучило мене колись. Я вже не був сам у своєму домі: разом зі мною тепер жила вона, невидима Доротея, скорше безтілесний дух, аніж еманация спогадів. Спогади надто дошкуляли мені, тому я всіма засобами гнав їх геть від себе, але натомість лишалося відчуття якоїсь непевності, мов димок од згаслого вогню. Я не знав, що це таке, звідки воно береться й чим живиться, те незбагненне відчуття. Тягар невиконаного обов'язку, гіркі докори за мимовільний гріх, муки нечистого сумління?.. Мені навіть тепер бракує слів, а тоді я чимраз частіше ловив себе на тому, що подумки сперечаюся не знати з ким — чи не з самим собою. Що змінилося за ці дні? Нічого не змінилось, лише Доротея порушила мою самоту. І від такої дивної абстракції на душі в мене ставало зовсім кепсько.

Якось уночі, мордований безсонням, я спробував пригадати її обличчя чи хоча б колір очей. Марно. Я нічогісінько не пам'ятав — жодної риси. Мені здавалося, що я взагалі не зміг би її впізнати, якби зустрів на вулиці в іншому вбранні. Дурниця та й годі!

Я не хочу сказати, що вона якась невиразна й безлика, навпаки. Ніс у неї трохи задовгий, губи тоненькі й бліді, волосся пряме, як у Мони Лізи... Я таки дещо пригадав. Але то були не найхарактерніші її риси. Обличчя Доротеї змінювалось кожену мить, мов поверхня освітленої сонцем річки, мов глибокий вир, оповитий сутінками, які приховують його ество. Цілий світ відбивався на тім обличчі, але само воно лишалося у п'ятмі... Чи не в цьому була його неповторність?

З дня нашого знайомства минув рік, якщо не більше. Доротеї вже давно немає серед живих, а я з жахом і болем у серці мушу визнати, що не пам'ятаю її обличчя навіть тепер, після всього, що було між нами й що мене так вразило. Вона нелишила мені на згадку нічогісінько, забрала із собою все: речі, дотики й слова, і сті зовсім ясні й прозорі, наче вишневий сік, плямочки крові на травинках... Немовби її

ніколи й на світі не було, немовби вона мені лише приснилась або привиділася в гарячці. Хоча вона й жила, жила життям окремішнім і на жодне інше не схожим. Тепер я можу тільки сумніватись і не вірити власній пам'яті та власним рукам, вагаться й брати під сумнів усе на світі,— лише не її істинність і її життя...

Керований злою долею, як звичайно кажуть після таких подій, я досить швидко виконав дане лікарці слово й негайно подзвонив у клініку. Юркова, щиро подякувавши за турботу, пообіцяла прислаги до мене дівчину того самого дня. Але Доротея так і не прийшла. Тепер мені важко сказати, що я тоді відчував: чи прагнув якнайшвидше її побачити, чи, може, над усе боявся саме цього. Я був страшенно розгублений, і тільки якийсь тверезий голос мене застерігав, що не варто квапитись, квапливість до добра не доведе, бо всі людські стежки давно виміряні. Тому я більше не телефонував, хоч мені й дуже кортіло подзвонити лікарці вдруге. Останнє слово хай скаже життя, навіщо випереджати події?

Доротея подзвонила за кілька днів — я вже й не чекав.

— Це ви, товаришу Манев?

— Так. Ну й довго ж ти вагалась!

Її збентежив мій агресивний тон.

— Довго?.. Я дзвонила кілька разів...

Ту мить мені здалося, що вона мене дурить, тоді я ще не знав, що з-поміж усіх людських вад ця найменш їй властива.

— Коли?

— Під час обідньої перерви.

Ну що ж, у цей час я й справді не буваю вдома.

— Негайно приїзди. Маю тобі сказати щось дуже важливе.

— Але як?..— Вона розгублено помовчала.— Я мушу бути в цеху, обідня перерва кінчається...

— Кидай усе й приїзди! Я знайшов тобі іншу роботу! — вигукнув я.

Вона ще трохи повагалась і сказала, що приїде. Я дуже добре пам'ятаю той день, вогкий і холодний — такі дні часто випадають навесні,— а Доротея прийшла в тій самій одежі, що й колись, і навіть у теплій квартирі мерзлякувато здригалась, мов ночувала десь у скверіку. Може, й справді ночувала, хіба ж я знав! І носик її від холоду ще дужче видовжився. І той ніс, і круглі очі надавали обличчю Доротеї ледь здивованого виразу. Красунею цю дівчину ніхто б не назвав, але не назвав би й сірою та банальною, бо в ній було щось неповторно своє. Вже згодом, через багато днів, коли ми почали разом з'являться на людях, я часто спостерігав, як на неї дивляться мої друзі та знайомі: трохи розгублено й не без якогось остраху в очах.

— Яка робота? — ще з порога запитала вона.

— Писатимеш ноти. Тобі ніколи раніше не доводилось переписувати ноти?

— Ніколи! — здивовано мовила вона.— Хіба буває така робота?

— Авжеж. Але ти не лякайся, ти впораєшся. У тебе дуже вправні руки.

Доротея навіть не почувала цих слів, заклопотана власними думками. Я теж мовчав.

— Цікаво,— по довгій хвилі озвалась вона.— Переписувати ноти... А куди треба йти?

Я мав у музичному видавництві чимало друзів, і влаштувати її туди мені було зовсім легко, бо далеко не кожна дівчина згодиться сліпати над тими гачками та діезами. Переписування нот — робота важка й невдячна, що вимагає неабиякої уважності й дуже чутливої руки. А я чомусь був переконаний, що Доротія впорається з цією роботою не гірше за інших дівчат.

— Давай поїдемо зараз! — запропонувала вона. Очі її сяяли.

— Гарзд. Поїдемо сьогодні ж. Відрекомендую тебе товаришам:

Але, оглянувши дівчину критичніше, я збагнув, що квапитися не варто. У своєму старенькому платтячку та кофтині з розтягненими полами вона дуже нагадувала квітникарку з міських перехресть — таких квітникарок у мого дитинства було багато. Я спитав:

— У тебе є інший одяг?

— Ні. Я лишила його в однієї приятельки.

Вона раптом спохмурніла.

— То піди й забери.

— Ні, ні...

— А гроші маєш?

— Угу... Післязавтра отримаю.

Я зітхнув:

— Післязавтра буде пізно. Я тобі дам. Позичу, потім віддаси.

— Добре, — одразу ж погодилася вона. — Звичайно, в зарплату віддам.

Я спершу вирішив, що по магазинах їй найкраще піти самій, а тоді раптом завагався. Я краще від неї знав, який вигляд мусить мати порядна каліграфістка. Та й не тільки це. Мене охопило якесь дивне збудження, схотілося самому купити все потрібне їй, хоч нічого подібного я зроду не робив. І ми пішли з нею до магазину «Валентина». Куплена сукня була затепла для весни, але я просто не міг дивитись, як Доротія мерзне й натягає рукави. Коли вона вийшла з примірювальної кімнати, я не помітив сподіваної радості в її очах.

— Подобається? — Голос теж був кволий і трохи сумний.

Сукня як сукня, звичайна, готова річ, і все-таки вона дуже пасувала до її ідеальної фігури, та й тканина трапилася гарна й дорога. В іншому магазині ми купили черевички та деякий інший дріб'язок, і все це Доротія сприймала без жодних емоцій і звичних у такому випадку слів, аж мені стало трохи прикро. Я ненавиджу людей, які вважають, ніби все в цьому світі для них, бо зі мною замолоду ніхто особливо не панькався. А може, Доротія і справді така байдужа до грошей і речей, як це твердить лікарка Юркова? Дівчина жодного разу не поцікавилась ціною, зовсім не звертала уваги на чеки, усе сприймала цілком природно, мов оті горобці, що визбирують ячмінь на дорозі біля пивзаводу.

Я страшенно зголоднів і аж охляв, бо того дня навіть не снідав, і коли дорогою нам трапився якийсь бар, ми нашвидку перекусили й пішли додому. Вдома я їй терпляче пояснив, що таке ноти та як їх належить переписувати, і переписав кілька тактів з «Кастільських ночей». Доротія пильно стежила за кожним моїм рухом, а потім спробувала й сама. Написані нею ноти разюче нагадували мої власні. Ми просиділи годину, дві, я навіть не помітив, як минув час: була шоста вечора. Я підвівся й сказав:

— Доротеє, мені треба йти. У мене сьогодні збори. Повернусь години за дві, а ти тут повправляйся без мене. Та нікуди не втікай, підемо разом повечеряємо, добре?

— Добре,— погодилась вона.

Але я прийшов аж о десятій: збори дуже затяглися, пристрасті розпалилися, ми сперечались до хрипоти — набагато завзятіше, ніж того вимагали обговорювані проблеми та здоровий глузд. Коли я відчинив двері, Доротея від страху була ледь жива, й мені довелось терпляче їй пояснювати, що на зборах треба сидіти до кінця, так просто не підведешся й не підеш, бо то було б порушенням давно заведеного порядку.

— Я думала, що тебе хтось убив,— сказала вона все ще зляканим голосом.— У цих темних вуличках і глухих дворах...

— Та кому потрібно мене вбивати!

— Знайдеться кому,— відповіла Доротея, зиркнувши на вікно. — Карбонаріям.

Ого-о, низький уклін мадав Юруковій, подумав я. Оце так «практично здорова»? Невже лікарка вирішила накинути свій клопіт мені? Досить дотепно й хитро. Мовляв, чоловік сучасний і забезпечений, витримає й не таке. Доротея раптом схаменулася, глянула на мене й збентежено додала:

— Дурниці!.. З переляку чого не наплетеш...

— Про карбонаріїв у тебе склалася хибна думка, — роздратовано буркнув я.— То були зовсім інші люди.

— Авжеж! Звичайно! — вигукнула вона, не довго роздумуючи.— Начиталася якихось дурних книжок, то й лягнула.— Вона пильно глянула мені в вічі й несподівано запитала: — Доктор Юрукова тобі все сказала?

Я ухильно відповів:

— Не знаю. Що означає «все»?

— Ну, найголовніше.

— Так. Напевно, так.

— І нічого в тому страшного я не бачу! — трохи сердито промовила вона.— Краще уявляти себе чимось, ніж бути абсолютно нічим. Навіть у мріях.

— А ти цим собі голови не суши. Краще дай гляну, що ти тут без мене зробила.

Вона аж просяяла й подала цілий стос нотного паперу. Я довго вдивлявся в оті карлючки та гачки. Вони були точнісінько як мої, наче Доротея й цього разу все перефотографувала, зграбне, а заодно й незграбне. Я був просто вражений: до чого ж чутлива й точна рука! Ну, просто феноменальні здібності!

Тоді я ще не знав, наскільки я близький до істини...

— Ну, гаразд,— мовив я стримано. Щось мені підказувало не перехвалювати її.— Не дуже було важко?

— Та наче ні.. Хоча літери переписувати легше: там розумієш зміст, а тут наосліп. Але під кінець я вже запам'ятовувала по кілька тактів заразом. А тоді писала напам'ять.

Тепер я вже знав, що вона каже правду: так просто Доротея не змогла б переписати цілий стос нот.

— А ти навчиш мене їх читати? Навчиш?

— Це нелегко.

— Дарма! Страшенно кортить знати, що ти там написав. Щось дуже цікаве?

— Нецікавого не пишу! — Я мусив відбутися жартом.— А їсти тобі не хочеться?

— Їсти? — Доротея за цілий день і не згадала про їжу.

— То ходімо кудись.

— Оце зараз? Давай тут чогось попоїмо.

Розглянувшись по квартирі, ми нашкрябали того-сього: трохи масла, конфітуру та кілька варених яєць. Тільки хліб виявився дуже черствий і майже непридатний до їжі. Я жував черстві бутерброди і перебільшено сіпав борлаком:

— Геть обдер горлянку цими сухарями!

— Невже!? — Йй стало боляче за мене.

— Та ні, то я пожартував.

— Не люблю жартів,— озвалася вона.— Я просто їх не розумію. Тому й на кінокомедії ніколи не ходжу. Всі в залі сміються, а мені хочеться плакати...

Я теж пригадав, що мені колись розповідала мати: як мене взяли в кіно і я почав гірко плакати, коли Чарлі Чапліна мало не задавив автомобіль.

— Я тебе розумію,— сказав я.

— Бо це явище цілком нормальне! — Доротея не зводила з мене очей.— Хіба то смішно, що когось б'ють, за кимось там женуться й копають ногами? Або навіть кидають із балкона на тротуар!

Логічно. Якщо людина відверто регоче з чужого лиха й чужих сліз, це її зовсім не прикрашає. Доротея нічим не нагадувала таких людей, хоча з апетитом їла черстві бутерброди. А коли я приніс некруто зварені яйця й поклав перед нею на стіл, вона по-справжньому розчулилась:

— Якби ти знав, скільки років я не їла таких яєчок! Відколи тато помер. Його улюблена їжа...

Погляд її згас, і вся вона мовби зіщулилась. Такий щасливий і незвичайний для неї день зводився нанівець. Я не міг цього допустити, підвівся й дістав з холодильника пляшку «Каберне», ще майже повну, приніс і чарки.

— Мені не треба,— заперечила вона.

Я здивувався:

— Чому?

— Доктор Юрукова не дозволяє.

Ну, коли так, нічого не зробиш: я налив тільки собі. Але Доротея раптом завагалась:

— Ет!..— Вона невідривно дивилася на зелену пляшку: — Налий трохи й мені. Не отрута ж! Людина міняє роботу не щодня.

Я налив їй більш як півчарки — джентльменський жест,— хоча й побоювався, щоб їй не стало зле. І вона таки сп'яніла від тієї краплі! Обличчя її розшарілося, очі мовби втратили координацію й було важко визначити, куди вони дивляться. З цих ознак моя колишня дружина безпомилково вгадувала кількість випитих мною чарок вина.

Доротея на очах тоншала й випиналась, неначе квітка в густому холодку.

— Голова запаморочилася,— сказала вона.— Можна мені полежати?

— Авжеж... Завтра доведеться рано вставати.

Про всяк випадок узявши Доротею за стан, я повів її до холу. Але вона спокійно дійшла б і сама — трималась цілком нормально, тільки вуха червоніли, як жаринки.

— Нічого страшного, лягай і поспи. До ранку все минеться.

Та вона не зводила з мене очей, широко розплющених і трохи каламутних.

— Коли хочеш, лишайся тут! — раптом сказала Доротея.

— Лягай, лягай. Спи спокійно і ні про що не думай.

Вона відповіла:

— Я так не можу. Не хочу бути перед кимось у боргу!

Вигляд у неї був досить зухвалий — такою я її бачив уперше й востаннє в житті. Та й вина Доротея більше ніколи й не пригублювала.

— А я не звик, щоб мені так дешево платили! — грубо відказав я.— На добраніч!

Вона не відповіла, і я пригнічено поплентався до спальні, збентежений не так її, як своїми власними словами. Ну що ж, я не спромігся на більш чемну й стриману відповідь, та головне було зовсім не це. Головне полягало ось у чому: мої слова зовсім не відповідали тому, що я почував. Доротея випила трохи отого дурного вина — ну то й що? Втратила над собою контроль — а далі? Тоді я ще нічого не розумів. Одне знав абсолютно точно: фізично Доротея мені зовсім не брідка, навіть більше — своєю ширсю й лагідною вдачею вона вабила мене. І все-таки між нами стояла невидима перепона, про яку я досі й гадки не мав. Можливо, той споконвічний бар'єр, що постає між здоровим і хворим, інстинктивно розділяючи їх, коли навіть хвороба абсолютно не заразна...

5 Більше вона нікуди не пішла — так і лишилася в моїй квартирі, хоч я їй цього не пропонував, та й вона не питала моєї згоди: так просто й природно оселялися в нас на терасі хіба голуби. Прокидалася вона рано, мов безтілесна тінь, рухалась просторим напівпорожнім холлом і так само тихо виходила. Я навіть не чув, коли Доротея зачиняла за собою двері. Іноді її зраджував тільки душ, бо водопровідні труби в моїй квартирі надто співучі. На гачку в ванній кімнаті завжди сохнув Доротеїн купальний халат, над умивальником з'явилась дитяча зубна щіточка, якої раніше там не було. Я тільки згодом зауважив собі, що Доротея купається двічі на день: уранці й увечері, немовби заповзялася змити з себе геть чисто все: і важкі лікарняні запахи, і клоччя плутаних думок, і спогади, й найменші плямочки свого дотеперішнього життя. Чимдалі вона ставала чистіша й прозоріша, — аж ніби втрачала вагу. Все на ній сяяло чистою — від черевичків до комірця; це додавало їй левності й внутрішньої рівноваги. Змінилась навіть її хода: Доротея більше не нагадувала чайку, що незграбно дигає по мокрому піску. Зникла й ота напруженість в усьому тілі, губи трохи порожевішали й налились, і навіть ніс уже не здавався таким надміру довгим.

На роботу Доротея йшла близько сьомої й поверталась рівно о четвертій годині дня. Де вона харчується — я того не знав, та й не зважувався питати, бо перший час вона й сама була не дуже балакуча, ніколи не починала розмов про своє минуле чи плани на майбутнє, лише так — про найбуденніше. Думки її були якісь уривчасті й мовби сирі, часом я не завжди її розумів. Я вважав, що то наслідок отієї хвороби, і тільки пізніше до мене дійшло, як я тоді помилявся. Просто вона розмовляла з людьми, що жили в її уяві й думали та говорили так само, як і вона. Вони мусили її розуміти з півслова, адже Доротея теж уміла вгадувати чужі думки. Наприкінці нашого співжиття дівчина стала досить балакуча, говорила буквально про все: про весняні квіти та дерева, речі за склом вітрин, про бюро подорожей та літаки, що гуркотіли над містом. Обминала мовчанкою лише людей, навіть своїх непримітних співробітниць, із якими нещодавно зійшлась.

Вечорами Доротея незмінно сиділа вдома, не цікавлячись нічим, що діялося поза вікнами нашої квартири. Телевізор для неї теж не існував. Доротея навіть не дивилася на нього — приблизно так поведуться кішки, які не бачать на екрані образу. Поки я щось читав, Доротея сиділа тиха й задумлива, але то не була нудьга. Я пересвідчився, що вона носить у собі все, чим живе й чим цікавиться, — абсолютно все: воно мовби раз у раз народжувалось і невпинно змінювалося перед її внутрішнім поглядом. Я дуже рідко ловив бліду усмішку на її вустах, тоді мені здавалося, що в її свідомості промайнув спогад з далеких днів, один-єдиний спогад, який вона ошадливо береже.

У вільний час я вчив Доротею читати ноти. Інколи сідав і за рояль, знову щось їй розтлумачував, тоді садював на своє місце й змушував повторити той або той акорд, — раніше мені й на думку не спадало, що я маю педагогічний хист. Відколи закінчив консерваторію, я геть забув, для чого існують педагоги, та й не хотів би бути викладачем.

Доротея швидко засвоювала складну музичну науку, це чомусь дуже тішило мене, неначе її здібності були моєю заслугою. Навіть із власним сином я стільки не працював, та ніколи й не думав, що здатний на таке. Чи я відкрив для себе зовсім несподівану життєву сторінку, чи просто в мені аж тепер прокинулося запізніле батьківське почуття? Але ж вона не маленька дитина, до того ж і не моя. Вона жінка, як усі жінки, абсолютно звичайна жінка.

Я добре пам'ятаю той день і час, коли бадьорий жіночий голос повідомив мене по телефону, що в мене народився син. Пам'ятаю й раптовий спалах розчарування: син? А я хотів доньку. І не тільки хотів, я був певен, що народиться саме «вона». Ця впевненість зростала місяцями, а потім сталося так, що я мовби затаїв у серці образу на власного сина, неспокійного жвавого малюка, який весь удався в матір. Я не люблю галасливих малюків. Можливо, взагалі не люблю дітей, особливо ж коли їх збирається багато. Десятою дорогою обминаю школи та дитсадки, мені стає неприємно, коли діти починають лупцювати одне одного портфелями по стриженых головах, якусь підсвідому внутрішню неприязнь викликають у мене їхні крики та вовтуження, і хоч усе те є цілком природним і нормальним, мені завжди здавалося й здається, що в іграх та буйствах людські діти нестриманіші від звірят.

Хто його знає, так воно чи не так, та відколи Доротея з'явилась у моєму домі, я геть-чисто забув, що на світі є й інші люди. Про сина

теж згадував коли-не-коли. Двічі або тричі на місяць з'являвся в своїй старій квартирі й, погладивши хлопця по голові, діставав з кишені давно розм'яклу плитку шоколаду. Син також не дуже мене помічав, інколи навіть робив спроби застрелити з дерев'яної рушниці.

Одного дня цілком несподівано для мене озвався телефон: дзвонила моя колишня дружина, в'їдлива й гостра на язик, як завжди, я б навіть сказав — ще в'їдливіша. Сьогодні вона зверталася до мене в третій особі, добираючи найдошкульніші слова. Чи не бажають пан подивитися, як живе їхній синок? А коли не мають наміру приїхати власною персоною, то мають же вдома бодай телефон? Я відповів у тому самому стилі: пан мають бажання навідати свого сінка, але досі були вельми заклопотані, завершували свій геніальний твір.

— Знаю я твої геніальні твори! — нарешті гаркнула вона. — Хоча б людей посоромився.

Я перебив:

— А коли йдеться про аліменти, то завтра принесу.

Нарешті розгодинилося й потеплішало, біла шапка Вітоші¹ стала геть брудна, трохи нижче на схилах уже зеленіла перша бліда травичка, а долиною гуляли важкі хвилі темної озимини. Тепер я частіше сходив на свою терасу — хоч дах у нашого «хмарочоса» був вимощений плиткою й зовсім плескатий, сюди ніхто ніколи не навідувався, крім мене та кількох сусідських котів, які полювали на голуб'ят між антенами та димарями. По краях тераси тягся низенький парапет, а за ним глибочіла справжня прірва. Я, не підходячи до парапету, сідав у парусиновий шезлонг — на терасі їх стояло кілька. Повітря тут було чисте й терпке, і між мною та горами лежало розлоге поле, перетяте чорною стрічкою шосе. Десь далеко-далеко, за смугою кучерявих верб, ховалась річечка, то там то там червоніли дахи приміських вілл, височіли димарі цегелень, над якими клубочився дим, і мені здавалось, ніби то видихає отруту сама земля. Панорама була не дуже мальовнича й розпадалася на шматки, але мені подобалась: усе-таки не марсіанське кладовище з телевізійних антен.

(Зараз я вже не оджу на терасу — мене там проймає жах...).

Наступного дня я й справді пішов провідати сина. Надя довгенько не відчиняла дверей, нарешті я почув човгання капців, і двері розчинились. Вона вороже блимнула на мене й відступила трохи вбік, я дуже добре знаю цей погляд: Надя була в своєму ампула. З дверей вискочила руда кицька Коца, що колись теж належала мені, і почала тертись об мої ноги, піднявши вгору хвіст, на якому невидимо маяв білий прапор миру. Я спитав:

— Як ся має Коца? Все гаразд?

— Нормально, в неї запор. Чого ж ти стовбичиш? Чи забув, що привело тебе до цього порога?

Я нічого не забув, просто мені не хотілось заходити. Коли я йшов сюди, чомусь уявлялось, що мене тут огріють кулаком по спині, як неслухняного підлітка. Я ступив через поріг. У квартирі було неприбрано, син десь гасав. Мені аж дивно стало, як я досі тут жив, у цій вічно неприбраній квартирі.

— Постій хвилинку там, я зараз перевдягнуся.

Моя колишня дружина мала одну дуже неприємну, як на мене, рису: вона завжди гуляла по квартирі в старих сукнях та халатах, тоді

¹ Вітоша — гора поблизу Софії.

як нові безнадійно старіли в шафі і їх роками точила міль. Сьогодні вона бігала в якомусь блазенькому халатику, навіть бюстгальтера не наділа, й обвислі груди її з великими сосками вільно теліпалися. Взагалі ж вона була жінка гарна й струнка, хоч й худорлява, з ногами як у найпородистіших арабських кобилиць, елегантних і неспокійних. Обличчя її кольором нагадувало в'ялене листя тютюну, а губи — злі, енергійні й міцно стиснуті — перестиглий чорнослив. Мало хто міг витримати погляд Надиних очей, що палали гнівом і неприхованою зневагою. Я ніколи й спроб таких не робив, і це її страшенно дратувало — чи не більше за всі мої недоліки та гріхи.

— Як справи? — спитала вона, сівши на стілець ледь розкарячено. Надя завжди сиділа саме так, аби ще раз підкреслити свою зневагу як до мене, так і до всіх на світі чоловіків та жінок.

— Нічого нового.

— А хтось казав, що ти злигався з якоюсь шлюшкою.

— Брехня! — Від обурення в мене аж голос зірвався.

— Невже брехня?

— То моя родичка, з нашого села. Вчиться в інституті, ще не знайшла собі квартири.

Надя зміряла мене поглядом:

— А ти вже й брехати добре навчився.

— Давній гріх: з тобою ж ніколи не можна бути відвертим! — сердито відказав я. — Треба спершу надіти кольчугу.

— А то теж брехня, що їй бракує якоїсь клепки? — посміхнулася вона.

— Яке твоє діло?

— Про мене хоч на голові ходи, але не забувай про сина.

— Для цього він ще надто малий.

— Але згодом йому буде не байдуже, який у нього брат або сестра.

— Слухай: гроші я приніс. А з сином побачусь іншим разом.

— Але ж ти навіть не спитав, бісова нахабо, де твій син!

Цього Надя так і не встигла мені повідомити, бо я підвівся й пішов. Щиро кажучи, вона не дуже мені й допекла, я давно звик до її вихваток, та коли бути послідовним до кінця, я з нею не для того розлучався, щоб і надалі терпіти її в'їдливі репліки. Біля порога я мало не задавив Коцу: кішка сиділа й тоскно дивилася на двері, неначе їй теж урвався терпець — день у день слухати свою господиню. Лишалось одне: прихопити кішку, грюкнути дверима й раз назавжди порвати всі наші дипломатичні стосунки та зв'язки.

Я десь перекусив і подався додому. Мав написати музику до кінофільму й здати всю партитуру за кілька днів: такі супертермінові замовлення тепер нікого не дивують. Але мелодія щось не виходила, в неї раз по раз впліталися якісь ображені й сердиті нотки, що часом переростали мало не в грозу, хоча герої фільму жили й діяли на звичайній тваринницькій фермі, доярки всі до одної були чуйні й передові, тільки пройдисвіт місцевого масштабу марно силкувався підкинути їм яблуко незгоди. Врешті здоровий колектив переміг: носія міщанського індивідуалізму викрито й розвінчано. В цьому й полягало те головне, чого я ніяк не міг досягнути.

Доротея повернулася близько четвертої дня, незвично весела й жвава. Якийсь час вона збуджено ходила по кімнаті з кутка в куток, потім підійшла до мене й сказала:

— Я вже її чую.

— Кого?

— Твою музику! — відповіла вона.

Тоді я не звернув на це особливої уваги, хоча той вислів її міг би вразити будь-якого фахівця: дуже точний спеціальний вислів. Але в ті дні Доротея справді переписувала одну мою річ, яку я здав до видавництва, і я знав, що там усі вважають дівчину мало не якимсь феноменом.

Я тільки пожартував:

— Сподобалась тобі моя музика?

— Так! — вигукнула вона. — Дуже сподобалася!

Ну що ж, зрештою, нічого дивного в тому не було, що Доротея зуміла «прочитати» музику, адже я її сам навчав, а коли взяти до уваги надзвичайні здібності дівчини, то все ставало на свої місця. Але зараз навіть музика не йшла мені в голову. Після ранкових відвідин у серці лишився важкий намул, і я й досі не міг збагнути, звідки Надя довідалась про зміни в моєму особистому житті. Ми з Доротеєю майже нікуди не ходили, тим більше в такі місця, куди вчашали мої знайомі. Мої... А Доротеїні?.. А що, коли вона відома серед чоловіків значно більше, ніж я думав? Цей здогад видався мені таким бридким, що я мимоволі поморщився. Авжеж, мабуть, з мене вже всі сміються. Композитор з ім'ям, досить симпатичний і вихований, талановитий і не без перспектив на майбутнє — і раптом злигався з ресторанною дівкою. Та ще й без клепки в голові, як досить чемно висловилась моя колишня дружина.

Настрій у мене геть підупав, я ліг на тапчан і заплющив очі, намагаючись прогнати обридливі думки, що не давали спокою від самого ранку. Раптом я відчув, що на мене дивляться. Я підвівся й сів. Доротея і справді дивилася на мене незвично пильно й напружено, немов дослухалася якихось думок і слів, недоступних нікому іншому. Від того погляду я аж похолов.

— Ти сьогодні ходив до своєї дружини? — зненацька запитала вона.

— Звідки ти знаєш? Хто тобі сказав?

— Я просто спитала, ніхто не казав.

— Я вранці ходив до неї, — відповів я.

Доротея трохи помовчала, тоді нервово сіпнула плечем:

— А про мене ти не маєш права так думати.

Досі я вважав, що її найголовніша риса — отой завжди спокійний і врівноважений тон, але сьогодні вона говорила зі мною дуже нервово.

— Хто тобі сказав, якої я про тебе думки?

Я підійшов до вікна, на душі в мене було дуже незатишно. Доротея навіть не глянула в мій бік. Думки розбігалися й плутались, і я не знав, звідки почати.

— Ти й справді читаєш мої думки? — спитав я нетерпляче.

Вона збентежено відповіла:

— Хтозна... Коли-не-коли...

— Як то «коли-не-коли»?

— Дуже рідко.

— Але як? — Це вже мене почало дратувати.

— І сама не знаю, як це виходить,— безпорадно відповіла вона.— Я нічого не відчуваю, воно наче само собою з'являється в голові...

— Доктор Юрукова не розповідала тобі про телепатію?

— Чому ж. Ми навіть робили разом деякі досліди.

— І що ж, вдало?

— Навряд... Не дуже. В мені воно з'являється не завжди: часом, як я побажаю, а коли само...

— Не будемо про це більше говорити... Пробач.

Вона глянула на мене й мляво посміхнулась, але нічого не сказала.

Невдовзі після цієї розмови до мене завітав начальник будинкоуправління, досить підтоптаний чоловік, полковник у відставці. Зуби в нього були загрозливо розхитані й рідкі, здавалося, що як тільки він добре чхне, вони розлетяться по всій кімнаті. Може, через це він так обережно й тихо говорив.

— Можна до вас на хвилинку?

Я запросив. Доротeya ще не поверталася з роботи — була друга чи третя година дня. Полковник спинився в порозі холу й зробив перед боєм загальну рекогносцировку.

— Сідайте ось тут, полковнику.

Для його закостенілої від старості спини сучасні крісла були надто низькі, й гострі маслаки худих колін вистромились аж до підборіддя, схожого на печений баклажан. Гість почував себе дуже ніяково, і не тільки через те, що мусив гнутись у незручному для нього кріслі.

— Пробачте, пане Манев. І мої сини, і всі мешканці нашого будинку вас поважають...

Він затнувся й здавлено кашлянув, заплутавшись у важкій преамбулі.

— Вперед, полковнику,— захопив я його. — Як в атаці. Кажіть, кажіть!

Це й справді додало йому сміливості. Я вже знав, що він казатиме.

— Ходять чутки... Я сам не бачив, але чутка пішла... Начебто з вами живе якась молода особа.

— Дуже молода? — спитав я вдавано щирим голосом.

— Молода!.. А ви чоловік неодружений. Розумієте мене?.. Наче не зовсім зручно! Пішли плітки...

— Полковнику, це не зовсім так. Вона мені родичка, і в неї нема квартири. Не вижену ж я її на вулицю!

— Воно так, виганяти не треба... — Його важкий дірчастий ніс на мить піднявся до мене й знову впав. — Але ж існує якийсь обов'язковий для всіх порядок...

— Який?

— Вона тут не прописана.

— Ну, гаразд! — Я не мав наміру сперечатися. — Завтра ж пропишу.

На цьому наша ділова розмова фактично скінчилась. Полковник заспокоївся й радісно зітхнув, очі його стали по-старечому тихі й лагідні. Я підніс йому доброго коньяку, він глянув на чарку проти світла й усміхнувся:

— Хіба одну... Поки дружини вдома немає: поїхала на курорт. Інакше б...

Він не доказав, лиш із знанням справи поволі вицідив чарочку. А як підвівся й рушив до дверей, ноги його трохи підгинались. І тільки коли він пішов, я раптом усвідомив, що забагато наобіцяв йому. Адже Доротея прийшла до мене з порожніми руками, без будь-яких речей, не мала навіть носової хусточки, а про якісь папери й мови не було. А що коли в неї взагалі немає ніяких документів?..

Ледве вона переступила поріг, я почав розпитувати: чи є в неї паспорт і де він?

— А я не знаю,— збентежилась вона. — Десь повинен бути... Та є, є! Він у Юрукової.

— То їдь до неї і негайно привези.

— Не поїду! — затялась вона. — Мені соромно...

Соромитись і справді було чого. Притому не тільки Доротеї: відколи вона тут, ми жодного разу не здогадалися подзвонити лікарці. А що ж тепер? Як я постану перед нею? В ролі кого: опікуна чи спокусника? Але якісь пояснення міг дати Юруковій тільки я...

Так нічого й не придумавши, я наступного дня сів у машину й поїхав до лікарки в інститут. Великий будинок так само похмуро височів за старими деревами парку, і так само, як і тоді, браму облягали автомашини. Я прилаштувавсь у хвості, й мені пощастило досить швидко дістатися до дверей клініки. Коли я ввійшов, Юрукова мене впізнала й ледь помітно всміхнулася, блиснувши окулярами проти вікна: минулого разу вона була без окулярів. Я пояснив причину свого візиту й не без подиву констатував, що лікарка все це сприйняла як щось належне й само собою зрозуміле, мовби мій дім був резервною філією клініки чи навіть однією з її численних палат.

— А як Доротея себе почуває? — тільки й спитала вона.

— Дуже добре, наскільки я зрозумів. Тільки дуже карається, що не змогла прийти сама.

— Нічого.— Лікарка зняла окуляри й поклала на стіл.— Я її розумію. Для неї зараз головне — позбутися отих спогадів. Чим швидше вона забуде нашу клініку й усіх нас, тим краще.

Я сказав, що Доротея влаштувалась на нову роботу, розповів про її захоплення світом звуків і нот. Лікарка слухала трохи не уважно, неначе думала про своє. Та я помилився. Юрукова дослухалась прихованого змісту слів.

— Чудово,— озвалася вона, коли я закінчив. — Хай їй щастить... Хоча в усьому цьому є й певний елемент ризику. Доротею треба обережати від надмірних хвилювань, а музика загострює емоції.

— Не більше за всі інші види мистецтв.

Лікарка на мить забула про мене, обмірковуючи мої слова.

— Я була на одному вашому концерті,— тихо проказала вона. — І знаєте, що мене найбільше вразило?.. Ваша бездоганна й витончена логіка.

Я здвигнув плечем. Звідки вона може про це знати? Так безапеляційно й легко не зважився б судити й досвідчений фахівець — композитор або музичний критик, про медиків я вже й не кажу.

— А що ви називаєте логікою в музиці?

— Я не фахівець, мені важко це сформулювати. Але ваша музика може їй допомогти. Бо так звана «сучасна», безперечно, тільки зашкодить.

Я не знав, чи треба мені ображатись, чи ні.

— Не хвилюйтеся,— відповів я їй. — Те, що вона переписує зараз у видавництві, насамперед сіреньке й нудне. Тож немає жодної небезпеки.

— Воно то так,— погодилась лікарка. — Музика теж може бути нудна. Можливо, в цьому й полягає найбільший парадокс музики. Але ж у вас усе так точно, немовби вираховано, і тому ваші твори не викликають нудьги. Хіба тільки в дуже обмеженої людини...

— Дякую за комплімент,— усміхнувся я до Юрукової. — Але загалом так і є: музика справді багато в чому нагадує математику.

Лікарка зацікавлено глянула на мене — гіпотеза здавалася їй надто несподіваною, навернула до давно забутих думок.

— Колись я над усе ставила літературу. Але література не може бути така математично викінчена й струнка, як от музика. Передусім слова, основний матеріал письменника. Від безупинного вживання слова вищерблюються і втрачають свою вагу, а часом грубшають і опорочуються. З такого скомпрометованого матеріалу годі створити досконалу мистецьку річ.

— Ви вчилися на літературному факультеті?

— Хто вам казав?

— Доротея.

— Це справді так. Спочатку закінчила літературний, а потім вступила на медичний факультет.

— Даруйте, але що спільного ви тут знайшли?

— Дуже багато! Хоча б спільний об'єкт. Обидві науки вивчають людину: людське тіло й людський дух. Але література, на жаль, не змогла відповісти на всі запитання, що цікавили особисто мене. Тоді я й звернулася до медицини.

— І вона відповіла?

Це мене щиро зацікавило, але Юрукова лише дивно посміхнулася і відвела погляд.

— Це не так просто. Але найважливіше я вже, здається, знайшла: в Доротеї.

Я недовірливо перепитав:

— У Доротеї?.. І що ж то таке?

— Не кваптеся, на все свій час. Ви людина інтелігентна й колись відкриєте це без мене. Доротея завжди носить це в собі.

— Дякую за довіру,— сказав я.

— А скільки вона ще у вас пробуде?

Мене наче хто стьобнув по ногах. Я в першу мить розгубився, тоді все-таки пробелькотав:

— Я ще про це не думав.

— А чому? — досить суворо спитала лікарка. Я мовчав. — Доротея не повинна закохуватись у вас надто палко. Розлука боляче вразить її: будь-яка розлука.

— Розлуку з вами вона пережила досить легко й без особливих страждань.

Лікарка образилася — це я відчув. Мерзлякувато зіщулившись, вона, проте, відповіла на диво спокійно:

— Добрий симптом... Почала входити в норму. І все-таки хочу вас застерегти: будьте уважні, щойно помітите недобрый знак — негайно йдіть до мене.

— Який там знак! Вона й без знаків збиває мене з пантелику. І то мало не через день...— Я раптом завагався: а чи треба про це розповідати?

— Що ви маєте на увазі?

— Та я вже вам казав: схильність до телепатії.

— Це не страшно,— посміхнулася лікарка. — Така брунечка до певного часу спить у кожній людській душі. Та колись вона обов'язково прокинеться й розквітне.

— Як розуміти ваші слова? Що в Доротеї вона вже розквітла?

— Ще ні: лише розпукується. Але мені доводилося бачити мигдаль, який цвів у лютому, серед зими. Доротея ніколи не пропонувала вам літати?

— Ні! — Мені стало моторошно. — Як це так — літати?

— Ну як! По-пташиному... Це одна з її настирливих ідей. А може — мрій. Вона вся в цих мріях... Невже ви ніколи не літали вві сні?

— Не доводилося,— буркнув я.

— А я літала. Ні з чим не зрівняне відчуття. Літала вільно й широко, мов птах, над лісами й озерами, понад верхами гір... Як ви думаєте, чи це випадковий збіг?

Я був майже певен, що ні, що Юркова таки перейняла щось від своїх пацієнтів. І вона теж раптом схаменулася, випнула тугі, по-дівочому круглі перса, й повернулася до теми розмови:

— Хай вас не лякають деякі незначні рецидиви. Не лякайте також і її. Останнім часом я лікувала Доротею дуже сильними препаратами.

— Це помітно,— мусив згодитись я.

— Але це не страшно, принаймні для вас. Так ви матимете змогу хоч краєм ока заглянути дівчині в душу й побачити, яка вона в неї на диво широка й жива. А це справжнє щастя. Людська душа — поняття набагато складніше, ніж це могли уявити навіть письменники такого рівня й глибини, як Достоевський. Так, ще ніхто не знає справжньої сили й жахливої беспорядності людської душі. Ніхто. Хіба якоюсь мірою письменники. Та ще лікарі. Психіатр бодай вряди-годи може зазирнути в щілини паркану...

Я мовчав. Ми обоє мовчали, поринувши кожен у свої тривоги й думки.

— Я йшов до вас із надією,— нарешті озвався я,— що ви розрадите мене й додасте впевненості. А вийшло навпаки: ще більше налякали.

— Своєрідний маневр! — усміхнулася Юркова. — Хоч особливої потреби в цьому й не було: я майже певна, що ви не зможете переступити через бар'єр.

Мені стало млосно.

— Через який бар'єр?

Лікарка завагалася, та, помовчавши, спокійним голосом відповіла:
— Я хотіла сказати: бережіть Доротею від будь-яких раптових зворушень, що можуть різко погіршити її душевну рівновагу.

Я кивнув:

— Розумію.

Хоч нічого не зрозумів, у чому пересвідчився значно пізніше. Тепер же я відчув одне: що ми більше не спроможемося на жодне слово, яке б не збентежило й не злякало нас. Найдоречніше було встати й піти з кабінету, в кожную шпарину якого просочувався якийсь липкий нездоровий дух, мов настирна еманация цього будинку.

— Дякую вам. — Я підвівся, неподаючи руки. — Надалі турбуватиму вас тільки по телефону.

— Заждіть! Ви забули, по що прийшли.

Вона попростувала до дверей і за хвилину повернулася з невеликим целофановим пакунком у руках.

— Ось! Тут усі її речі й документи. Перегляньте, а потім розпишетеся.

Ну що ж. Я витрусив вміст пакетика на стіл і глянув. Крім паспорта та двох якихось папірців, там були золотий хрестик, золота монета і зелений камінець, мабуть, яшма. А ще біляве пасмо волоссячка з дитячої голови, майже прозоре й невагоме, як серпик щойно народженого молодика в надвечірньому небі.

— Це все, що вона має... Тільки не давайте їй. Особливо паспорта. Вам може видатися смішним,— сказала Юрукова,— але ви тепер для неї щось на зразок опікуна.

— Не смішно,— скривився я.

— Хочете, я вам покажу, де вона досі мешкала?

— Ні, ні, не треба! — майже злякано гукнув я.

— Дуже гарна палата!.. — Лікарку образив мій різкий тон. — Останні місяці ми до неї нікого не підселяли.

Іншого виходу не було, я мусив до дна випити цю гірку чашу, коли вже пригубив. Я мав знати, як вона досі жила. Хоча в ту мить і не усвідомлював, наскільки це легковажний і ризикований крок. Але помилки припустився не тільки я — хибний хід зробила й сама лікарка, хоч, мов той бог або сатана, владарювала над людськими душами.

Спершу нічого особливого не було: довгі чисті коридори; чотирикутники білих дверей. Без ручок. Ми спинились коло однієї з таких палат. Юрукова дістала з кишені блискучу дверну ручку й звичним рухом устромила в гніздо. Двері відчинилися.

— Прошу сюди.

Серце моє стислось, коли я переступив поріг. Не пам'ятаю, чим мене тоді вразила ця звичайнісінька лікарняна палата з двома ліжками під вікном. Хіба ґратами. З одного ліжка встала геть обстрижена капловуха дівчина й вийшла повз нас у коридор, тримаючи в піднятих угору пригорщах щось тільки їй видиме і для неї важливе.

— Що ти несеш, Бетті? Воно ж брудне,— ласкавим голосом промовила лікарка. Дівчина неохоче кинула те «брудне» додолу й мовчки пішла, глянувши на неї невидючими очима.

Я попрохав:

— Ходімте звідси...

До Юрукової тільки тепер дійшло, що вона допустилась помилки. Лікарка причинила двері, ми пішли. І коли я згодом сів у машину, то раптом відчув, що мене починає нудити. Я мусив негайно чогось випити й побути серед людей — тільки це могло мене заспокоїти й привести до тями. Я себе знав, тому не дуже й здивувався, коли машина сама спинилась коло під'їзду нашого спілчанського клубу і мотор теж сам заглух. Мені вже було трохи краще.

Я трохи перекусив, випив кілька чарок вина. Немає кращих ліків за добре вино, коли на душі тоскно й паршиво. Потім я грав з друзями в преферанс. Почував себе людиною, яка чудом врятувалася від наглої біди. Мені просто треба було розважитися. Ми просиділи за картами

кілька годин, і тільки об одинадцятій я схаменувся й рушив додому, незважаючи на палкі протести моїх товаришів.

Коли заходив до квартири, Доротей стояла в передпокої й дивилася на мене так, наче перед нею була якась мара.

— Чого ти тут стоїш?

— Я почула ліфт,— сказала вона. — Ще як ти сів на першому поверсі.

Ще одна новина... Тільки цього мені бракувало: Доротей була чимсь налякана й бліда; точнісінько так поводитися перші роки й Надя. Я крижаним гоґосом запитав:

— А котра зараз година?

Вона тихо відповіла:

— Пів на дванадцяті.

— Отож! А ти об одинадцятій уже повинна спати.

— Я зараз піду... Мені було страшно.

— Не кажи дурниць. Чи ти хочеш, щоб я через тебе змінив свій спосіб життя? Цього не змогла домогтись навіть моя дружина!

— Ні, ні! — вигукнула Доротей. — Хіба я що кажу? Я з часом сама звикну...

— То йди і більше не стовбич отут! — сказав я дуже грубо.

А взагалі я поведився з нею так, як радила доктор Юрукова. Та інакше б я тоді й не зміг: після клініки та невдалої гри в карти нерви мої геть розгулялися. Я нашвидку попоїв, знайшовши щось там у холодильнику,— до сухої їжі я звик. І коли змочив отаку вечерю двома чарками білого вина, нерви мої майже заспокоїлись. Ідучи з кухні через хол, я глянув, чи Доротей вже спить. Вона лежала, натягнувши ковдру під самий ніс, але світлі очі її збуджено сяяли, мов зірки.

— Антонію! — гукнула вона, коли я вже заходив до своєї спальні.

— Чого?

— Я чую музику!

— Про це я вже теж чув,— з серцем відповів я.

— Але тепер не так... Раніше я тільки читала, тепер же твоя музика звучить просто в мені. Справжніми звуками... Неначе оркестр.

— А може, то щось не те? Не моя музика? — обережно запитав я.

— Нічого подібного: саме те, що я переписую,— заперечила вона. — Немовби у мене в голові малесенький транзистор.

Доротей не зводила з мене ясних очей, що палали радістю й натхненням.

— А коли ти перестанеш дивитись на ноти,— спитав я,— музика теж уривається?

— Ну звичайно! Одразу ж.

Я пробурмотів:

— Цікаво...

А подумки послав Доротей під три чорти: невже вона не може бути звичайною дівчиною!

— Правда твоя! — вигукнула Доротей.— Коли б ти знав, як це цікаво... Тепер я мрію про одне: щоб і завтра було те саме.

— Краще б його взагалі не було! — відказав я роздратовано. — Краще б я купив тобі два транзистори і не думав про те, що в тебе в голові щось там самовільно грає.

І поспішив з холу геть, щоб не бачити, як згасне радість у її очах.

6 Днів десять вона жила наче в якомусь трансі. З роботи бігла просто додому й негайно бралася до нот. Їх у мене чимало, є твори всіх великих майстрів, яких люблю і які допомагають мені в роботі. Вмостившись на тапчані, що правив їй за ліжку, вона прихилилася спиною до стіни, підібгавши ноги, й дівочі коліна її спалахували на темному тлі ковдри, мов два надщерблені місяці. Я притихав. Дивні метаморфози відбувались тоді з Доротеїним обличчям, неначе вона сама диригувала тим, що читала. Коли б я не знав, наскільки це серйозно, то, певно, просто посміявся б. З виразу її обличчя я вгадував кожну частину твору, кожен пасаж. Тепер я більше не мав жодного сумніву: вона «чула» все, що було написано на папері. Деякими з цих творів я диригував особисто, тому зрідка позирав на годинник: збігався навіть час. Усе збігалось, її уявні концерти нічим не відрізнялися від отих, реальних і справжніх.

Я б не сказав, що ця незвичайна здатність Доротеї дуже мене здивувала чи вразила. Від неї можна було сподіватись усього. Вона мене скорше стурбувала. Я пам'ятав перестороги Юрукової про те, що будь-яке захоплення може зашкодити дівчині й порушити її душевний спокій. І все-таки це було не головне. Було щось інше, значно вагоміше й глибше за все оте, і воно сягало корінням у незвідані глибини людських інстинктів — за неусвідомлений бар'єр. Як і кожна нормальна людина, я вважав ненормальним усе, до чого сам був нездатний або чого не міг зрозуміти й розтлумачити. Або чого не розуміла більшість людей, подібних до мене. Я тільки тепер збагнув, що така позиція зветься невіглаством і сірістю. Ну що ж: людина є людина... Хоч квочка теж розпачливо кличе «своїх» качат, яких підхопила й несе на хвилях ворожа їй водна стихія. Кожному своє...

Я не тільки боявся за Доротею, мене часом і самого охоплював страх. От як видер би в неї з рук оті прокляті ноти, пошматував би й викинув у вікно. І все-таки щось мене стримувало, не підіймалася рука. Я тільки мовчки переживав і ховався від неї з тими переживаннями. Часто я розмовляв із Доротеєю про зовсім сторонні речі, намагаючись непомітно спрямувати її увагу в інший бік. Інколи я досягав свого, та ледве вона лишалася в квартирі сама, як знову брала з полиці ноти.

— Що тобі сподобалося найбільше? — спитав я її одного разу. — Ти вже багато перечитала...

— «Лебедине озеро», — швидко відповіла вона.

Я не здивувався, навіть не зрадив, хоча її відповідь дала мені в руки новий козир.

— Ну що ж, чудово, — сказав я. — Може, підемо в оперу? Днів за два чи три. Я візьму квитки на «Лебедине озеро», подивимось удвох.

— Навіщо?

— Як це «навіщо»? Адже то балет. Мусиш побачити виставу, щоб зрозуміти музику до кінця.

— Ну добре, — відповіла вона.

Але в голосі її я не почув сподіваного ентузіазму. Я чудово розумів, чого вона побоюється, й розраховував саме на це. Взявши два квитки на найближчу виставу, я повів Доротею в театр. Сиділи ми в ложі-бенуар, і Доротея старанно уникала дивитись на глядачів у партері, хоч на неї теж ніхто не дивився. Доротея була дуже неспокійна й разом з тим зосереджена, немовби намагалася щось згадати й не могла.

— Прочитай програму,— запропонував я.

— Потім!

Тон був нетерплячий і надто різкий, мене це здивувало, бо досі Доротея ніколи й ні в чому мені не заперечувала. Коли почався вступ, обличчя її зблідло й напружилось, вона принишкла в кріслі й непорушно просиділа кілька хвилин. Поступово Доротея заспокоїлася й посмінулася. Я зрозумів, що мій експеримент зазнав краху, але зброї не складав. Ідучи з нею в перерві до буфету, я вдавано байдужим голосом запитав:

— Помітила якусь різницю?

— Так...— відповіла Доротея.— Але незначну.

— А який варіант кращий?

— Звичайно ж, цей. Але не в усьому. Те, що я сама собі уявляю, наче належить мені. Наче в мені народжується.

Я дуже добре її розумів: то була невимовна радість творчого натхнення,— дорогоцінне відчуття, що так рідко мене навідувало, а цій дівчині давалося задарма, б'ючи в ній невичерпним джерелом, відчуття, від якого солодко мліє серце й паморочиться голова. А я сподівався зовсім іншого, привівши Доротею в цей зал... Думав, що вона почервоніє від сорому й зречеться своїх дитячих забаганок, відчувши справжню красу музики.

Ми вже допивали нудотно-теплий лимонад, коли до нас підійшов один йолоп і безцеремонно запитав:

— Чи ти не одружився?

— Поки що ні,— відповів я нахабному колезі. Він стояв і стояв, та коли на нього глянула Доротея, раптом розгубився й зник. Трохи осторонь, згораючи від нетерплячки, стояла дружина допитливого колеги й чекала новин. Після вистави ми з Доротеєю пішли до ресторану повечеряти, і тут я почув од неї таке, що буквально мене спантеличило:

— Наївна казочка для дітей, хоча й гарна.

Я швидко спитав:

— Чому ж наївна?

— Чому? Хіба варто перетворюватися з лебедя на людину? Та ще й на яку: принцесу нудного замку!

То не був жарт — вона говорила цілком серйозно.

— А багатство, а царське вбрання? — Я таки спробував пожартувати.— А красень-принц?

— Зате лебеді літають! — лаконічно відповіла вона, мовби поставивши крапку.

Мені стало зовсім зле. Але я мусив терпіти ці маленькі рецидиви хвороби, як того вимагав лікар. І не мав права їх провокувати. Ну що ж! Я вирішив прикинутися, ніби нічого особливого не почув.

Вечеряли ми в гарному настрої, але додому повернулися пригнічені й чужі одне одному.

Літо настало враз і несподівано, сонце так припекло, що навіть асфальт на тротуарах зробився м'яким. Тераса теж пашіла жаром, туди тепер можна було приступитись тільки ввечері, коли десь там у Владайському міжгір'ї прокидалися нічні вітри, вороними жеребчиками пускаючись уздовж окружної дороги. Наш будинок був перший на їхньому шляху, вони бігли й чіплялися за нього м'якими гривами, нестримні й молоді, мчали чимраз далі й далі, щоб враз спинитись і згинуть в бензиновому чаду.

Та, незважаючи на палюче літнє сонце, Доротея була по-зимовому бліда. Я вирішив поїхати з нею на Іскарське водоймище. Рибальського квитка я не мав, та й рибалка з мене зовсім ніякий, але дача мого знайомого генерала Крестева міститься в забороненій зоні водопостачальних споруд, куди рибінспекція ніколи не заглядає. Дача стояла на замку, та це нас не дуже й засмутило. Я взяв своє бамбукове вудлище й повів дівчину до близьких заток. Ранок випав напрочуд гарний, тихе плесо ще дрімало в молочно-голубій імлі, а ми йшли лугами й висока росяна трава стьобала нас по ногах. Ми зовсім вимокли, неначе перебрели добрий потік, але Доротею це анітрохи не бентежило, її захоплення не мало меж.

— Господи, яка краса! — озвалася вона вже біля затоки.

Такого щирого захвату я в неї досі не помічав. Можливо, вона вперше потрапила на природу, вперше бачила справжню росу — це завжди лишилось для мене таємницею. Але я й сам був зачарований красою цих місць. Недаремно ж рибалки назвали їх «Золотим рогом». Затока навпіл розтинала порослий смереками невисокий схил, вода по весні піднялась і затопила частину суходолу, і тепер над плесом де-не-де стриміли гострі вершечки молодих дерев. А луки буйно квітували. Стільки синіх та жовтих квітів водночас Доротея ще ніколи не бачила. Я заходився лаштувати вудку: хтось розповідав, що цього року добре клює «наташка» — біла озерна риба з рожевими плавцями та жовтим хвостом.

— Що ти збираєшся робити? — Доротея пильно дивилась на вудку та гострий гачок.

— Наловлю тобі риби.

— Я риби не їм. Не треба.

— Зате я їм. Ти просто не знаєш, яка вона смачна!

— Не хочу дивитись.

— Дістань тоді з машини кілька ковдр, постели собі й приймай сонячні ванни. Або лежи й відпочивай у холодку, або читай книжку, — роби, що хочеш.

Стільки можливостей заразом — і всі приємні. Доротея пішла до машини й зникла десь у траві. Риба клювала несамовито, тут її ніхто ніколи не лякав, я раз у раз витягав сріблястих «наташок» і кидав через плече не дивлячись. Рибки падали в траву — мені лише зрідка було чути, як вони там вовтузяться, конвульсивно ляскаючи хвостами по землі. Деяким щастило дістатися до берега. Полежавши якусь мить на мілкому, вони раптом звивалися й пірнали в глибіню озера. Я на те не зважав, мене привела сюди не ловецька пристрасть, а тільки бажання відпочити.

— Антонію!

Я щойно саме про неї згадав, бо Доротея давно не озивалася. Де ж вона? Я глянув уздовж берега, та ніде її не побачив, хоч голос прозвучав зовсім чітко. Я злякано озирнувся. Ранкова імла вже піднялась, плесо вигравало ясною голубінню, і раптом я побачив Доротею: вона бовталась аж під тим берегом.

— Ти що, божевільна?! — люто закричав я.

Щось доречніше годі було й вигадати. Але Доротею це слово чомусь не зачепило; вона дзвінко засміялась і махнула мені рукою.

— Вертайся назад! — гукнув я вже спокійніше.

Вона покірливо попливла назад, все ще сміючись, мій переляк її тільки насмішив. Це мене знову розізлило. Тепер бракувало тільки одного: щоб зненацька нагодився генерал Крестев. Хоча Доротею ніхто не попереджав, що купатись на території водоймища суворо заборонено. Не попередив і я. Вона чимраз ближче підпливала до мого берега, вже не сміючись: її спантеличив мій несподіваний гнів. Плавала Доротея з якоюсь елегантною незграбністю, мов оте маленьке жабеня, котре щойно втратило хвостик і ще не встигло до цього звикнути. Нарешті Доротея підпливла й стала ногами на дно. Вона була зовсім гола, та мовби й не помічала своєї наготи. Очі її, невинні й прозора-ясні, світилися чистим спокоєм, я не помітив у них навіть іскринки жіночого зухвальства, неначе переді мною стояв античний друїд. Чуття сором'язливості було їй, мабуть, зовсім незнайоме. Вона йшла і стріпувала долонями світлі крапельки з пліч; біла-білесенька, тонконога, з невеликими персами.

— Ти ж не сказав, що тут заборонено купатися,— збентежено мовила вона.— Я ж тут уперше...

— Ну, гаразд... Але як я міг знати, що ти так плаваєш!

— Я й сама не знала... Просто зайшла у воду й попливла. Слово честі, вперше в житті, Антонію...

Я мовчав. Просто не вірилося, що Доротея каже правду, хоч вона ще ніколи не збрехала мені.

— Ти ніколи не вчилася плавати?

— Кажу, що ні!— відповіла вона й нарешті спинилась кроків за три від мене.— Це ж така звичайна й природна для людини річ...

— Можливо,— відповів я.— Ти плавала й справді дуже природно й просто. І чимось нагадувала маленьке жабеня.— Я посміхнувся:— Це ще один доказ того, що людина походить від земноводних. Від звичайнісіньких жаб.

— Людина походить від птахів!— з докором у голосі заперечила вона.

— Чому ж тоді ти плаваєш по-жаб'ячому?.. Хто тебе навчив? Це атавізм! — тріумфував я.

— Може, ти й від жаб... Але я — від птахів. Я певна цього, Антонію.

— Ну, гаразд. А тепер піди й одягнися. Невже ти не соромишся чоловіків?

— Тебе не соромлюсь,— відказала вона, викручуючи в жменях мокре волосся.

Для чоловіка не бозна-який комплімент, що його зовсім не соромляться.

— Але чому?

— Бо ти Антоній.

— Який? Твій рідний дядько? — трохи ображено скривився я.

Ще одна помилка — я на мить забув про одну драматичну сторінку з її життя. Але Доротея і цього разу не зреагувала, немовби я нічого такого й не сказав.

— Ти Антоній Кумедний,— відповіла вона.— Смажити рибу вмієш?

— А що? Сама не посмажиш?

— Я б зуміла й сама. Тільки не хочу. Не люблю варити курчат, не люблю їх патрати...

— Припини! — сказав я роздратовано. — І піди нарешті вдягнись. Вона пішла вздовж берега шукати одяг, обережно ступаючи по цупкій траві. Я зібрав усі «наташки», які ще подавали бодай найменші ознаки життя, і покидав їх назад у воду. Деякі відразу шугнули на дно, інші довго ворушились під берегом, перекинувшись черевом догори, але я був певен, що вони оживуть, і стояв доти, поки всі рибинки не зникли в глибині: одні все ще догори черевом, деякі плиском, розчепірюючи зябра. Мене охопило болісне почуття, що за все в житті треба платити: за свою радість і за чужий біль — рано чи пізно доведеться розплачуватись... Я довго стояв, але одна рибинка так і не ожила. Вона ледь ворухнула червонястим плавцем, та то вже була агонія.

Постеливши ковдри в благоденному затінку молодих смерек, Доротея лежала горілиць і дивилася на птахів у небі. Я задер голову й побачив кількох ластівок, які ширяли, втішаючись вітром і ясною блакиттю, тоді я й собі ліг на край давно знайомої картатої ковдри, яка сьогодні дратувала мене своїми надто яскравими кольорами. Доротея жувала якусь сизу стеблинку, на обличчі в неї грали дивні тіні й відблиски, і я мовчки ждав.

— Антонію, — нарешті озвалася вона. — Хочеш, я тобі щось розповім?

— Що саме? — здригнувся я.

— Про смерть мого батька.

— Пізніше розповіси.

— Пізніше не зможу, — сказала вона, й мені чомусь кольнуло в серці.

Я знав, що не повинен її стримувати, вона відчувала потребу вилити в словах усе, що її гнітило.

— Гаразд. Але якщо це тебе не дуже розхвилює, — згодився я.

— Цього я ще нікому не розповідала, — почала вона. — Навіть Юруковій, хоча Юркова знає це від інших людей.

Я лежав трохи боком, перед очима в мене гойдалося блідо-зелене колоссячко вівсюга, а крізь вівсюг прозирало непорушне, мов сине скло, плесо водоймища.

— Розповідай, я слухаю, — сказав я.

— Батько мій був чиновник. Він себе саме так і називав, хоча тепер це слово вийшло з ужитку, його замінено новим: «службовець». А чому? Це слово таке негарне й образливе, воно зовсім не пасує людям. У нас був пес Барон. Ми йому наказували: «Служи!» І він ставав на задні лапи, передні згинав, а його біле черевце з недорозвиненими сосочками майже просвічувало. Барон завжди здавався мені кумедним і смішним, а погляд у нього був такий жалібний, аж сльози накипали в очах. Собаки дуже не люблять служити. Люди теж. Бо ніщо живе не хоче принижуватися. Про птахів я вже й не кажу. Ти бував коли в зоологічному саду? Бачив там орлів у клітці? Немає в світі сумнішого видовища! Хіба ж може орел слугувати? Це абсурд! А от людина...

Батько був страшенно худий, а в останні роки почав ще дужче худнути й зробився прозорий як скло. І знаєш чому? Бо лишився зовсім без крові: мама висмоктала з нього всю кров. Брала таку тоненьку трубку, стромляла йому в голову під мозочком, а тоді починала смоктати кров. Не лякайся, я не втратила глузд: це я так думала, як була

мала. Доктор Юркова каже, що причина всіх моїх нещасть — моя надзвичайно розвинена уява, через що я часом плутаю мрії з реальним життям. Щоб цього не було, доктор Юркова почала впорскувати мені отой препарат, і я отупіла. Тепер живу як уві сні. Вві сні жив і мій тато. Ніколи не посміхався, голосно не розмовляв, ніс у нього був завжди вогкий, як у нашого пса, і служив тато так само, як пес Барон, служив кожному, хто цього вимагав, хай навіть то був найостанніший нікчема. Просто ставав на задні лапки й служив, аж поки з носа в нього падала прозора крапелька. Був він страшенно сумний, Антонію, і очі в нього теж були сумні й покірливі. І весь час він сякався в стару зібгану хустку, сякався навіть у спеку. Він був мовчазний і сумовитий, але орла не нагадував ані трохи. Швидше сумну носату ворону, що настовбурчилася на заметі й сидить, ні на кого не дивлячись. Бачила я й сльози в татових очах. Я тоді не знала, що в матері хтось є, якийсь пожежник. Коли тато помер, мати вийшла за того пожежника заміж. Це був могутній чоловік. Узимку він часом, роздягнувшись до майки, виходив надвір, і з нього валувала пара, наче з доброго коня. Я жодного разу не чула, щоб тато з мамою сварилися через того дивака, хоч він приходив до нас дуже часто, страшенно полюбляв козиряти, а ще рипати чобітьми, терти халявкою об халяву, поки засмердить кремом для взуття. Він був ненажерою. Якось мама вийшла й лишила нас на кухні вдвох. Пожежник заходився піднімати покритишки й з кожної каструлі щось витягати й плямкати. Тоді гикнув, підійшов до мене й ущипнув за оте місце. Я спаленіла від сорому й цілий день плакала, але мамі не зважилася поскаржитись. Незадовго до смерті батька він почав ходити до нас мало не щодня; він приходив, а тато йшов з дому, блукав безлюдними вулицями й утирав мокрі очі та мокрий ніс. Юркова каже, що все це лягло на мене важким тягарем, бо я вдалась у батька, через те така чутлива й навіть худа, як тато.

Коли ми того ранку пішли купувати мені пальто, він здавався дуже засмученим. Я умисне не помічала його сліз, хоч він раз по раз утирав очі хусткою. Тато ніколи не мав пальта, ходив у підбитому ягнячим смушком старому плащику. Відколи пам'ятаю себе, Антонію, я зроду не бачила старішого плаща, ніж у тата.

Того ранку було досить тепло і дуже слизько, хоч до Нового року лишалося два дні. Звечора почалась мряка, тоді трохи підморозило й тротуари взялися слизьким коржем, і коли ми ходили, під ногами в нас тріщало, а замерзлі бульбашки лунко лопали, неначе ми топталися по людських очах. Це дуже страшно — топтатись по людських очах, але ми все-таки йшли. Я зціплювала зуби, щоб не заплакати, бо тато часом починав давити мені пальці, мнучи їх у своїй руці. Нарешті ми дійшли до центру, де вешталось безліч людей, а всі тротуари були давно за-топтані.

Тато купив мені чудову річ — сине пальто з білим коміром із штучного хутра. Кращого пальта в мене зроду не було. Продавщиця ще хотіла його загорнути, але ми загорнули в пакет моє старе пальтечко, а нове я тут-таки вдягла. Тато зрадив, побачивши, як воно гарно на мені сидить. Ми вийшли й рушили додому. Він знову вхопив мене за руку і більше не відпускав, страшенно гордий, що в нього дочка — мов лялечка, аж носа вгору задер. Ти мав уже здогадатися, що ніс у нього був точнісінько такий, як оце в мене, довгий і важкий. Знаєш, як мене прозвали за це в школі? Діді Гімалайське Ведмежа. Я не ображалась.

Тобі доводилося бачити гімалайських ведмежат? Дуже симпатичні, носики хобітком, тільки чорненькі й лискучі.

Отак ми з татом і йшли, міцно тримаючи одне одного за руку. Тротуари аж угиналися від людей, і кожне щось тягло додому: хто ялинку або сосну, хто коробку яскравих іграшок. У мене ялинки зроду не було, на новорічне свято батько водив мене в установу, де сам працював. Але що то за ялинка, коли тебе впускають до неї на кільканадцять хвилин, а тоді з'являється п'яний Дід Мороз із картонним носом, розв'язує торбу й дарує тобі дерев'яного коника на паличці з коліщатком. А нащо дівчатам ті коники, я їх тут-таки обмінювала на книжки: який хлопчак пошкодує книжку за коника на коліщатку!

Але того ранку я не прохала в нього навіть книжок, а про ялинку взагалі забула, я була щаслива й тим клятим пальтом, з якого почались усі мої нещастя.

Ми йшли містом, і настрій у тата почав знову падати. Я це відчула враз, бо рука його спітніла й ледве тримала мене за пальці. Потім він мене взагалі пустив, і це його згубило. Я не бачила татових очей, але дуже добре знала, які вони були в ту мить: я часто бачила його на вулиці з таким безтямним поглядом. Ми проминули Міський парк, вийшли на вулицю Вазова, і тільки намірилися перейти на протилежний бік, як тато несподівано спинився. Хтось нагорнув кучугуру снігу під самісінький тротуар, тато повагався й раптом перескочив через кучугуру. А про мене забув. Отак і стояв на бруківці, не дивлячись назад, але й не рушаючи далі. Щось його стримувало, не давало йти, але він ніяк не міг згадати, що він забув на тротуарі. А я тільки стояла й глипала.

І тоді звідкілясь, мов скажена звірюка, вихопився той автомобіль...

Антонію, коли б мені судилось прожити сто життів, я б однаково не змогла забути тієї жахливої картини. Ніякий вогонь не випече її з моєї пам'яті. Вона завжди у мене перед очима, яка б хвора я не була, якою б затьмареною чи просвітленою не була моя свідомість. Я нічого не можу з цим зробити. Інакше навіщо б я тобі це розповідала, зайвий раз засмучувала тебе, Антонію. Я наче зараз бачу той зелений автомобіль; радіатор і фари в нього були хромовані, він летів як шалений. З розгону він ударив тата й кинув собі на капот, мов мокру ганчірку. Тоді різко загальмував, і тата кинуло на брук. Мені здалось, що він летів цілу вічність,— час наче спинився й застиг, руки й ноги в тата розметались, а голова переважувала до правого плеча — я виразно бачила його білу лисину. Тато впав, і голова його розкололася, мов яйце. Я не втратила свідомості, навіть не відвела очей, заціпенівши від жаху.

Збіглася юрба, з кабіни виліз убивця. То був зовсім зелений юнак, але обличчя в нього наче зібгалось від безлічі зморщок — такі обличчя бувають у старих бабів. Хтось підбіг до мого тата, але більшість кинулася до водія. Один чоловік схопив його за комір, інший уперішив по спині кулаком. Люди позвіріли. Хлопець тіпався в їхніх руках, мов ганчір'яна лялька, тоді впав горілиць на затоптаний брудний тротуар, ухопився за голову й почав рвати на собі волосся. Людям стало бридко, вони облишили його й відійшли геть. А я за цей час навіть не ворухнулася, стояла як нежива.

Хтось зупинив попутну машину, мого тата підняли, я дивилась на його розбиту голову і вже знала, що він мертвий. А на мене ніхто не звертав уваги, я так і лишилася стояти за тією кучугурою з пакунком

у руці. Міліціонер посадовив убивцю в його ж машину й кудись повіз, люди поволі розійшлися, на вулиці запанував звичний буденний ритм. Тільки на бруківці лишилась невеличка калюжа крові. Я нарешті трохи отямилася, перейшла, мов сновида, страшну вулицю й подалась додому, нічого не помічаючи навкруги, просто переставляла ноги, та й годі, байдужа до себе і до людей. Але навіть у такому стані я чомусь увесь час пам'ятала, що на мені нове пальто.

Вже й не пригадую, як я дійшла, що сказала мамі й що вона відповіла мені. Пам'ятаю тільки, що вона страшенно зблідла, але очі її так і лишилися порожні й сухі. Я не помітила в них болю, хоча радості теж — саму порожнечу. Мене мов щось підвело, я вибігла в кухню і впала, з рота у мене пішла жовч. А мені над усе хотілося чимось прохромити мамин обвислий живіт, випустити з нього весь бруд. Отака людина істота, Антонію, а ти гадав, що людина свята?..

Доротея замовкла, останні слова наче прилипли їй до губів, і вона склепила важкі повіки, зовсім виснажена й бліда.

— Я хочу трохи поспати,— мовила вона.— З мене наче всі сили висотались...

Я лишив її саму, зійшов у берег і довго блукав понад затокою. Мав таке відчуття, ніби ходжу по хмарах, що нерухомо стояли в мертвій воді. Я людина понурої вдачі, рідко цікавлюсь тим, що діється довкола. Воно просто не зачіпає в мені жодної струни, навіть якщо інші мліють од захвату. Так було й тоді, коли я стояв біля підніжжя піраміди Хеопса, і коли дивився на Ніагарський водоспад, і в багатьох інших випадках. Але цього разу все, що мене оточувало, торкалося в мені якихось дуже чутливих струн. Я не давав собі звіту, що то таке. Мабуть, діяв інстинкт самозбереження. Я навіть не сподівався так швидко заспокоїтись і абстрагуватись від усього, що може викликати головний біль. Доротея мала рацію, подумав я, оце тобі вся людина, замішана з землі, хмар та озерної водиці. Іншого пояснення не було. Що б не казали про роки, а від цього не втечеш.

Так я дійшов до лісу, що несподівано виріс на моєму шляху. Молоді дерева майже позростались, переплилися густим гіллям, неначе міцними жилавими руками. Під ними ніщо не росло, абсолютно мертва зона: ні трави, ні квітів чи бодай папороті. Білили самі гриби, гладенькі й блискучі — я досі таких не бачив, вони нагадували куряче яйце. Щось тягло мене туди, в оті похмурі чорно-зелені нетрі, можливо, жага незвіданої таїни, так само старої й правічної, як людське буття. Але я вистояв перед щемкою спокусою, поволі обернувся й так само поволі рушив назад.

Коли я підійшов до Доротеї, вона вже сиділа на простелених ковдрах і задумано дивилась кудись просто себе. Вона не чула моїх кроків, я її трошки налякав. Іще не зовсім прочумавшись після сну, вона глянула на мене і всміхнулась.

— Я довго спала?

— Та ні... — Вона ніколи не носила годинника, час її абсолютно не хвилював. — Істи хочеш? — запитав я.

— Не дуже.

— Тут поблизу є гарна корчма. Поїдемо?

— Ну що ж, поїдемо, — згодилась Доротея. Вона завжди зі мною погоджувалася.

І жа в нас і в машині була, але я не міг уявити, як після тієї важкої розмови ми сядемо на траві й, уникаючи дивитись одне одному в вічі, мовчки жуватимемо круті яйця та ковбасу. Ми нашвидку позбірвали речі. Між нами наче лежала невидима тінь, обом було якось недобре, ніяково: мабуть, кожна сповідь породжує подібні відчуття. Нарешті ми сіли в машину, я увімкнув мотор, і коли проїхали трохи, з полегкістю відчув, як напруження поволі зникає й ми знову починаємо почувати себе природно й просто.

Щось подібне, певно, відчувала й вона, бо раптом теж полегшено всміхнулася. Ми саме в'їздили в ліс, дорога була дуже важка, під кристалними деревами і досі стояли грузькі калюжі, машина часом буксувала й задихалася в багні, часом боляче гупалася на товстому корінні. Я геть упрів, поки мені пощастило вибратися на шосе,— міг уявити все, що завгодно, тільки не те, як Доротея штовхатиме машину своїми тендітними рученятами.

— Це я тобі допомогла! — засміялася Доротея, коли ми викотились на шосе.

— Яким чином?

— Просто так...

— Гіпнозом?

Вона відповіла:

— Я подумки штовхала машину.

А я зареготав. Так здебільшого висловлюються діти. Кажуть і вірять власним словам. Я теж пам'ятаю щось подібне. Одного разу в багнюці застряг віз. Дядько безжально лупцював коней, і коли вони нарешті вивезли, а дядько втерся брудним рукавом, я був абсолютно переконаний, що це я їм допоміг, — і, саме подумки.

— То зовсім інша річ, — відповіла Доротея, коли я їй про це сказав. — Але я справді можу дещо робити подумки.

Я тоді не звернув уваги на її слова. Або просто не хотів звертати: на сьогодні з мене було досить. Але згодом вони самі нагадали мені про себе...

Ми незабаром дістались Пасарельської корчми. Звичайно, це була не класична корчма, а нудненька сільська закусочна, хоча тут добре смажили грудинку та кебап. Але того дня я про кебапи думав найменше. У дворику за корчмою росло кілька старих дерев, під деревами завжди стояло зо три ненакритих столики. Та сьогодні кельнер виніс із підсобки скатертину й застелив один з них, виструнчившись поряд, мов солдат. Я вже давно помітив, що простий люд ставиться до мене з особливою повагою, вважаючи мене за якесь цабе,— чи не за перевдягненого генерала. Причиною цього, мабуть, певною мірою був мій «пежо». Я замовив чарку м'ятної настоянки й дві порції кебапу. Кельнер приніс настоянку й надовго зник, бо кебап іще тільки смажився.

М'ятна настоянка не дуже міцна, водії автомашин її зовсім не бояться, п'ють навіть за кермом. А даремно. Це напій підступний, у чому я пересвідчився, ковтнувши кілька разів. Можливо, мене виснажили пригоди того дня, може, я перегрівся на сонці, але напій подіяв на мене враз, додавши легковажності й зухвальства. Я спитав:

— А що ж було далі?

— З ким? — ледь помітно здригнулася Доротея.

— Ти розповіла не все. — Вона мовчала, наче глуха. Та я вирішив іти до кінця: — Авжеж, я знаю: то не дуже приємна річ. Але якщо хтось вирішив позбутись гландів, то рве їх разом, а не вчащає до лікаря.

Кельнер приніс гарячий кебап, але ми його й не торкнулися.

— Коли тато вмер, мати одружилася з тим пожежником Цветаном. Я довго ні про що не здогадувалась і жила, мов у якомусь тумані. Мене приголомшила така новина. Добре хоч, що ми не лишилися у старій квартирі. Вони зробили це не з етичних міркувань, а через скупість, бо в Цветана був і свій дім. Я зроду не бачила такого скнар: Цветан тремтів над кожним мідяком. Відтоді я зненавиділа гроші й скупих людей, Антонію. Бо поки над людиною панують мідяки, поки в світі існують гроші, доти людина залишатиметься нікчемною й дрібною, на які б котурни не п'ялася. Я збагнула також ще одне: бувають гроші ялові. Це гроші скнар. За них нічого не придбаєш.

Я добре пам'ятаю той день, коли ми переїздили до Цветана. Вантажників не було: заощадили й на вантажниках. Мати тоді була здорова, могла б сама підважити коня, Цветан же взагалі нагадував боксера. Тож вони й вирішили обійтись без сторонньої допомоги. Меблі в нас були гарні, їх купував ще мій дід. І мати з Цветаном почали все виносити з квартири й вантажити на велику машину. Де поволі несли сходами вниз, крекчучи й обливаючись потом, де просто тягли, якщо не було сили підняти. Але сервант завдав їм неабиякого клопоту, великий і громіздкий сервант, зроблений із важкого словенського дуба. Тато казав, що таких меблів тепер немає. Мати з Цветаном розкарячилися й натужно сопуть, аж очі їм рогом лізуть, а сервант як у землю вріс. У них шкіра на литках мало не тріскає, губи, як у лящів, білі, а він стоїть. Тоді мати з Цветаном уперше полаялись — я ніколи більше не чула таких дошкульних слів, що бризкали в них з рота разом із слиною та маленькими, як горох, зеленими жабенятами. Це мене вразило, мені знову стало погано, я зачинилася у туалеті й добру годину блювала та вмивалася слізьми, коли ж мене звідти витягли, в кімнатах уже нічого не було, всі меблі стояли на машині, навіть отой сервант, Антонію, навіть сервант! Неймовірно, але страждання та муки часом відкривають у людині джерело зовсім несподіваних додаткових сил, яких людина в собі й не підозрювала.

Машина спинилася біля Цветанових воріт, це десь у районі Ючбунара. Боже мій, я зроду не бачила гидшої хатини: перехняблена й низька, на два віконечка, все якесь недоладне й криве, неначе намальоване дитиною. Вони й досі там живуть, у тій хаті, яку й хатою не назвеш: те лихо швидше нагадує ріпу, що напіввиткнулася із землі. На городі в Цветана росло багато такої ріпи, коли наставали холоди, мене примушували її рвати. Я мало не ревла, бо ріпа вростає корінням у землю так чіпко, неначе той кутній зуб. Хата була мазана й побілена з синькою, й коли починалися дощі, всю крейду з неї обмивало, глина теж спливала рудим багном, і нещасна хатина світила ребрами, мов жебрак. До хати вело двоє приступців, але вниз. Я не знаю: чи то хата в землю вросла, чи подвір'я підсипали, але гіршої халупи не було на всьому кутку. Мати й Цветан знову кинулися до меблів, та сервант, звичайно, в хату не вліз. Його як поставили тоді під стріхою, то він і досі там — уже сім років. Сім років його заливали дощі, засипало снігом узимку, літнє сонце пекло його день у день, а йому байдуже. Тільки трохи побляк. Я не зважувалася й глянути на нього, та він теж мовби відвертався од нас, обурений людською тупістю. Авжеж, його можна було давно продати, та наші все сподівались виграти в лотерею, купити квар-

тиру й забрати туди сервант. Слава богу, їм так і не випав щасливий білет, хоч мені було й шкода серванта.

Так ото, Антонію, я й жила. Мені досі дивно, як за ті сім років хата не завалилася й не придушила нас. Там була тільки одна кімната й кухня. На кухні ми ночували вдвох — я та стара баба, точно не скажу: чи не прабабця Цветанова. Їй було років сто, хоча вона й сама достеменно не знала, скільки їй. Не мала в роті жодного зуба, зате й жодної сивої волосинки на голові, малесенькій, мов бурячок. Але сама вона була досить дебела, тому ночами гучно хропла. Та й не тільки ночами, вона хропла весь час, бо коли не спала, то щось їла хропучи. Це важко навіть пояснити, як вона хропла. Я через неї не могла спати. Та якось таки жила, навіть не встигла її зненавидіти. Вибору в мене не було: тільки терпіти... Хоча стривай... Саме тоді я навчилася літати — щоб хоч трохи забути про свої страждання. Здається, я вже тобі про це казала. Але людині можна літати тільки вночі — та й то не часто. Бо що б ти сам сказав, коли б побачив над містом божевільну дівчину? Мене лише зрідка брали в інститут, наче в санаторій.

Та доконало мене не це, а жахлива скнарість вітчимова, хоча материна теж, бо мати швидко стала схожа на нього геть в усьому. Цветан казав, що вони складають гроші на квартиру. Навряд. Вони заощаджували на всьому, запекло, і я абсолютно певна, що з тих заощаджень вони ніколи не витратять ані шеляга. Хіба впаде хата й доведеться будувати нову. Всі продукти Цветан замикав у шафі, а ключа нікому не довіряв, навіть моїй матері. М'ясо купував раз на тиждень і скрупульозно розрізував його на десять рівних частин. М'ясо варили здебільшого до картоплі, варили в мілкому мідному казанку, схожому на помийницю. За столом верховодив теж Цветан: у свою тарілку клав чотири шматки м'яса, в мамину два, а нам з бабою та близнюкам по одному. Куди він стільки жер — невідомо, бо нічогосінько ж не робив. За все своє життя він не погасив жодної пожежі, хіба що затоптав кілька недокурків десь у кутку, швендяючи коридорами своєї установи. Зате мати зробилася страшенно худа. Тепер вона працювала санітаркою в поліклініці, від неї завжди тхнуло хлорним вапном, руки їй обкидало бородавками, почали рости вуса та борода. Я вірила, що існує доля чи якийсь інший праведний суддя, який неодмінно помститься за мого тата. Але час минав, спливали роки й нічого особливого не трапилось. Обоє живі, обоє здорові, навіть щасливі в своєму подружньому житті. Оцього я вже зовсім не розумію: як же так? Невже буває й нікчемне щастя? І бридке? Мабуть, на світі все буває. А я вважала, що щасливою людина може бути лише тоді, як навчиться літати.

Ні взуття, ні одягу ніхто мені не купував. Не купували й зошитів та підручників, та мені й не доводилося готувати домашніх завдань: у мене страшна пам'ять. Я запам'ятовую абсолютно все, як тільки побачу або почую. Я тобі скажу: це нормальна людська риса, така пам'ять має бути в усіх людей. Училася я на «відмінно», мені не давався тільки один предмет: фізкультура. А коли б ти спитав, звідки пішли мініспідниці, я б відповіла: ця мода пішла від мене. Я виросла якось ураз, і платтячко стало мені зовсім куце: не сягало й колін. Ото так і світила худими колінцями. А ноги в мене були тонкі-тонкі, як зараз руки. Панчів мені теж ніхто не купував, точніше кажучи — купували одні на рік, і я тільки те й робила, що штопала їх. Від того штопання мерехтіло в очах, Антонію; то найпринизливіше з усіх людських занять. Мати

буквально щодня мені розповідала історію про офіцера, який одружився з бідною дівчиною тільки через те, що вона вміла гарно штопати. Він побачив її чудово заштопані панчохи і в захваті сказав: «Ось ідеальна дружина!»

Мені спершу було дуже боляче, що я не маю гарного одягу та взуття. Я соромилася свого затрапезного вигляду. А тепер, слово честі, хочеться навіть подякувати їм за це. Ким тільки я не перебула за останні роки! І Таїс, і Зоєю, навіть Сонечкою Мармеладовою була. А вони так і лишились двома нікчемами.

За рік після смерті тата народилися близнюки: дівчинка й хлопчик, біленькі й пухкі, мов поросятка. Писочки в них не затулялися ні вдень ні вночі: весь час кувікали, вимагали свого. Я їх дуже любила, поки були малі. Годувала кашкою, прала пелюшки, купала. Я їх, власне, й вигляділа сама: до шестирічного віку панькала. А тоді застала за чимось таким, від чого мені аж кров у голову вдарила. Я розуміла все: вони малюки й нічого в тому не тямлять, — а стриматися не могла. Я їх біла до посиніння. Цветан мене вигнав з дому й більше не пустив на поріг. Я пішла жити до Юрукової, тоді зустріла тебе, Антонію... Оце й усе.

Скінчивши розповідати, Доротея довго й повільно цідила лимонад. Цього разу вона не здавалась такою блідою й виснаженою, навіть навпаки: в ясних очах у неї зблискували маленькі веселі іскринки. І тоді, все ще під впливом м'ятної настоянки, я зробив другий необачний крок:

— Ти знаєш краще за мене, що то не все!

— Що ти маєш на увазі? — стурбовано мовила вона.

— Розкажи мені про свого дядька.

— Ні! — мало не крикнула Доротея і підхопилась. Я мовчав. Такою зляканою я ще ніколи її не бачив. То був навіть не переляк, а щось інше, незрозуміле для мене. Доротея зблідла й міцно зціпила уста:

— Не треба! Прощу тебе, Антонію!..

— Гаразд, гаразд! — я злякався ще дужче від неї. — Хай буде так, як ти хочеш.

І більше нічого їй не сказав. Незабаром ми розрахувались і поїхали, але між нами знову пролягла невидима тінь.

Відтоді наші стосунки відчутно змінились, але я б не сказав, що на гірше. Все наче нормалізувалося й стало на свої місця. Дні минали як і досі. Після роботи Доротея приходила додому в один і той самий час, жвава й рум'яна, поралася в квартирі та коло плити. Мені здавалося, що все, чого вона торкається руками, втрачає вагу. Часом вона діставала з полиці книжку — байдуже яку, тільки не белетристику. Інколи знову бралася до нот, але я помітив, що тепер вона читає їх без колишнього захвату й гарячкового блиску в очах. І чимраз частіше підсідала до магнітофона. Або докладно й довго розпитувала мене про композиторів різних епох, найчастіше про Чайковського. Я не знав, що слід і чого не слід їй розповідати, як вона сприйме той чи той епізод із його життя, особливо ж історію одруження. Доротея уважно слухала й усе домислювала сама. Принаймні так мені здавалося.

Я звик до неї й нудьгував, коли її не було вдома. Випадково торкнувшись її руки, я вже не здригався, як колись. Мене більше не лякала її безпричинна мовчазність, не бентежило й те, що вона може годинами

стежити за пташиним летом. На терасу ми ходили тепер щодня, здебільшого надвечір, і гуляли там до зірок. Я лише тепер зауважив, скільки всяких птахів живе по деревах та міських дахах, переважно гайвороння. Я добре розрізняв тільки ластівок та ворон — їх ні з чим не сплутаєш, а Доротея знала про птахів майже все, мов справжній орнітолог, особливо їхній характер і звички. Птахи для неї були, наче люди,— в кожного своя доля й своє життя, навіть свої пташині мрії. Я більше не боявся таких думок. Часом ночами мені здавалося, що я і сам уже трохи схибнувсь, але це мене зовсім не бентежило, життя здавалось природним і простим.

Після зоряних ванн ми йшли вечеряти, маршрут визначала Доротея: це найчастіше була тераса того-таки нічного ресторану — їй подобався цей ресторан. Хоча вона й не заперечувала, якщо я пропонував щось інше. Усе марнославство Доротеї обмежувалось вишуканою обстановкою нічних закладів. Я її дуже добре розумів: перед очима в мене й досі стояла та палата з психіатричної клініки. Але поводитися Доротея не гірше за інших добре вихованих жінок, цілком нормально сприймала жарти, з апетитом вечеряла й пила кока-колу та оранжад. Лише коли до нас випадково підсідав котрийсь мій знайомий чи приятель, вона враз насуплювалась і не підводила очей, аж поки той не йшов. Це часом переходило межі добропристойності, тому я іноді й змінював ресторан.

А взагалі вона ставала чимдалі привітніша й спокійніша. А головне — простіша в побуті. І посвіжішала якимось, запалі щоки трохи округлились і порожевіли. Я радів, був майже певний, що вже недалекий той день, коли Доротея остаточно видужає. Вперше в житті вона мала свій дім, у якому почувалася цілком вільно, і я вважав, що це вже відчутне досягнення. Я не був певен одного: чи довго так триватиме, та думати про це не хотілося. Аби лише вона повністю видужала.

Тим часом знову настав день нести гроші для сина. Цього разу я вирішив підготувати ґрунт — подзвонив до Наді з дому: мені не хотілося слухати її експромтів та образ.

— Надю,— лагідно сказав я.— Коли можеш, не випускай сьогодні свого отруйного язичка.

— Дай мені спокій! — неприязно відповіла вона.— Не хочеш — не приходь. Що це за ультиматуми!

Надя завжди була така, і я довго вагався, йти мені до неї чи не йти, бо ж я міг просто переказати гроші поштою. Але я пішов. Не люблю перекидати своїх обов'язків на чужі плечі. Кнопку дзвоника я натиснув майже з огидою. Коца кинулася до дверей, схвильовано занявчала, і коли я ввійшов, сіла навпроти, не зводячи з мене докірливого погляду. Певно, своєю негідною поведінкою я зовсім скомпрометував себе в її очах.

Надя теж умостилася навпроти, підсунувши стілець, і я тільки тепер не без подиву помітив, який на ній чистий і старанно випрасуваний халат. На ногах блищали новенькі хатні пантофлі — це теж була неабияка новина; зате сиділа Надя мовчки, байдуже дивлячись у вікно, немовби зовсім мене не бачила, чимось заклопотана й трохи сумна. Але звичного роздратування в її погляді я не помітив. Нарешті вона перевела погляд з вікна на мене й сказала:

— Бачила оту твою... пришепелувату!

Мені належало встати і мовчки піти геть. Навіть не віддавши грошей. Але я не встав і не пішов — цікавість узяла гору над образою.

— Де? — спитав я сердито.

— Як то «де»? Підстерєгла коло вашого видавництва!

В цьому була вона вся. Я недовірливо сказав:

— Там працює добрий десяток дівчат...

— І тільки одна з них придуркувата. Я її впізнала без особливих зусиль. Дивлюся, сідає в трамвай, ну, я спокійнісінько за нею: хоч краще роздивлюсь. Нічого, непогане дівча, тільки ноги, як на твоїй смак, надто тоненькі. Крім ніг, ти ж більше нічого в жінках не бачиш. Навіть голови.

— З головою в тебе від народження проблема,— зовсім нечемно буркнув я.

Надя зреагувала напрочуд спокійно:

— Не дуже дотепно. Моїй голові далеко до твоєї довбні, але для мене добра й така. В Доротеї теж гарненька мордочка, хай і трохи смішна, але то не велика вада. Єдиний гандж: якась вона в тебе надто зосереджена. І не глянула в мій бік — так поспішала додому, а з трамвайної зупинки подалася просто бігцем. А я, звичайно, за нею. А тоді собі й думаю: вона біжить, бо не сповна розуму, а я чого?.. Всі ми, жінки, трохи пришелепуваті, не такі, Антонію, як ви. В мене серце заходиться від біганини, а я дивлюсь на неї й біжу, аж наче полюбила її трошечки. Самозакохана дурепа так не побіжить. А що в неї не всі дома, то я тобі скажу: це навіть краще... Якщо ти, звичайно, зрозумів, що я маю на увазі.

Я її добре зрозумів, але справа була не в цьому. Так прихильно Надя говорила про іншу жінку чи не вперше в житті. Чи вона не вважала її за повноцінну жінку?

Певно, так воно й було.

— Шкода дівчину,— знехотя заговорила вона знову.— Чого можна сподіватись від такої людини, як ти? Я зроду не бачила обережнішого й обачнішого егоїста. Незаперечний факт. До того ж і закон на твоєму боці.

Я здивовано глянув на неї, і це її розлютило.

— Ти мене поглядами не гіпнотизуй. І не прикидайся дурником. Закон оберігає саме тебе: ти не маєш права з нею одружуватись, тому й ризик зводиться до нуля. Пограєшся трохи, та й годі.

— Не плети дурниць! — Я теж розізлився.— Я ніколи навіть не думав про щось таке. Я просто хочу їй допомогти.

— Якийсь новий різновид філантропії? Он ми які! — Надя дивилась на мене відверто зневажливо.— Та ти не кипи — це може бути й підсвідомо. Коли б ти послухав мене, я б тобі сказала: спинися й далі не йди! Ти просто не знаєш цієї дівчини. Від трамвайної зупинки до вас із півкілометра? Так вона всю цю відстань узяла галопом: чи ж не дурна? Я теж півдороги бігла за нею, тоді вилаялась і пішла назад. Мене розібрав сором. І кожного б розібрав.

— Через те ти так сьогодні вичепурилась? — уколів я.

В її очах лише на мить спалахнув злий вогник.

— Авжеж! — одразу ж відповіла Надя.— Людина мусить шанувати сама себе. Якщо в ній лишилася бодай краплина людяності.

Це було все. Ми більше не мали чого сказати одне одному. Я дістав гроші з кишені й поклав на стіл. Та коли підвівся йти, раптом почув себе зовсім кепсько.

— А про сина так і не спитав? — зміряла мене поглядом Надя.

— То як поживає мій син?

— «Як поживає»!.. Ото ж так: не схотів повертатися зі мною до міста. Вчепився в бабину спідницю й реве: «Хочу жити в селі з бабусяю!» Усі ви, чоловіки, такі, Антонію: боїтеся справжніх жінок. Вони для вас незручні й незрозумілі. Старі баби — це ще можна терпіти, а молоді... Ота моя жаліслива мати,— найвідданіша серед бабусь, колись вона зробить мого сина моральним інвалідом.

— Давай відвеземо його до моїх,— сказав я.— Моя мати мене мало так лупцювала, що й досі свербить.

— Як бачиш, інколи й лупцювання нічого не дає,— посміхнулася Надя.— Чого ж ти не йдеш? Не люблю стовпів серед хати.

Я рушив до дверей, і мене проводжала тільки Коца. Вона остаточно зневірилася в мені, вкрай обурена моєю поведінкою. Куди я звідси йду, якого лиха шукаю? Ліжко м'яке, дружина вміє добре вибирати телятину. А що кладе в битки забагато перцю та часнику (інколи аж дух забиває!),— то це не такий то й гріх. Чи варто через це тікати світ за очі й разом з отими пришелепуватими котами ночувати на терасі чотирнадцятого поверху?.. Мені здалось, що саме так мусила думати про мене колишня моя кішка Коца. Погладивши її по голові, я легко зітхнув і вийшов з неметеного коридора. Тоді я ще не знав, що мене дуже багато нещасливих тижнів, перш ніж я знову переступлю цей поріг.

Літо випало гаряче. Вже з ранку починало пекти, і Доротей приходила додому, мов варене курча. Та це не псувало їй настрою, вона взагалі не звертала уваги на маленькі знегоди щоденного життя. А я навіть не торкався гарячих клавішів рояля, робочий запал геть випарувався, і я вже не відчував отого непереборного прагнення помережати крапками й гачечками якнайбільше аркушів паперу. Проте й докори сумління не турбували мене. Нехай папір сам себе мережить, людина не раб.

Того місяця ми частіше їздили на озеро, вставляли вдосвіта й ще поночі вибиралися на шосе. Дуже приємно, коли можеш їхати з повною швидкістю й відчувати пружність вітру на лобовому склі. Далекі гірські верхи один за одним народжуються з темряви, а найвищий раптом спалахує блідим вогнем: то десь за верхами сходить іще не видиме людям сонце. Над озерцями понад шляхом стоїть прозора мла — хай хоч яке влітку тепле повітря, але вода під ранок ще тепліша — не встигає за ніч охолонути. Риба спить на дні, лише яка-не-яка вирине ковтнути свіжого повітря, щоб знову сховатись у глибині. Але риба мене вже не цікавила, я й вудок не брав. Рибу тепер було кому ловити й без мене.

Генерал Крестев із тіткою Зорою жили тепер на дачі весь час — він щойно взяв чергову відпустку. Звечора нажививши гачки, він кидав перемети в озеро, а вранці збирав дармовий урожай, добре виславшись. Риба добре брала на живця: генерал інколи витягав з озера справжніх звірів, здоровенних щук і судаків, якими потім довго милувався. Тітка Зора варила рибу під майонез, і ми охоче з'їдали витвори її кулінарного мистецтва. Доротей тепер просто не могла жити без рибних страв, яких раніше не любила. Генерал часом діставав з холодильника

й спітнілу пляшку білого вина. Доротея відчула себе по-справжньому щасливою: вперше відколи ми познайомилися. Та й сам генерал, і його дружина всім серцем прихилились до дівчини. Вони не мали дітей, проте навряд, щоб тільки це було причиною їхньої любові. Найімовірніше, генерал Крестев дещо знав про Доротею. Він жодного разу не спитав, хто ця дівчина й ким мені доводиться, але найголовніше,— що Доротея не моя коханка,— тітка Зора збагнула й сама. Старі ходили за нею слідком, всіляко догоджаючи їй, і що найдивніше — Доротею зовсім не бентежила їхня палка любов, вона сприймала це як належне, платячи за їхні почуття взаємною любов'ю.

Так минав час. Одного дня ми лежали край берега в купальних костюмах і смажилися на сонці. В голові снувались тихі думки, я був такий спокійний і врівноважений, як рідко коли. Доротея підвелася й почала натирати шкіру мигдалевою олією,— чорна як циганка, тільки очі світяться. Я запропонував:

— Давай натру спину.

Це вийшло якось мовби само по собі. Доротея всміхнулась і простягла пляшечку, я крапнув трохи олії в жменю й заходився натирати її худеньке плече. Ніякого вибуху не сталось. Я знову крапнув олії й старанно розтер, без особливих емоцій і хвилювань.

— Ти мене дуже панькаєш,— нарешті промовила вона.

Я перевів на жарт:

— Тітонька Зора тебе більше панькає!

Доротея серйозно відповіла:

— Вони обсе такі гарні люди... Бо багато всякого зазнали на віку!

— Що ти про них знаєш?

— У них немає дітей!

Ми просиджували на дачі до смерку, потім вечеряли за спільним столом, випивали пляшку-другу пива з холодильника й аж тоді рушали додому. Та, незважаючи на пізній час, у місті було нічим дихати, тхнуло розпеченим асфальтом і чадом з автомашин. У квартирі сидіти просто не хотілось, ми сходили на терасу й лишалися там до пізніх зірок. Над міськими дахами гуляв босоногий вітер, ледь помітно розхитуючи хрести антен. Ми лежали в шезлонгах, вдихаючи чисте повітря, мовчазні й майже невидимі в п'ятмі. Ми просто розчинялись у відчутті внутрішнього миру й спокою, мов двоє лагідних жуйних тварин. Тим-то мене й здивували слова Доротеї, зовсім несподівані в таку замріяну й тиху ніч:

— Антонію, розповісти тобі про мого дядька?

— Розкажи, звичайно,— здригнувся я.

— Антонію, я боюсь.

— Чого ти боїшся?

— Щоб усе це не передалося тобі, Антонію... То нестерпний тягар,— сказала дівчина.

— Я чоловік, Доротее. Я не боюся таких речей.

— То тобі тільки здається,— просто зітхнула вона.

І ще довго після того мовчала.

— Я вже тобі казала про ту стару. Вона була дуже квола й ледве рухалась. Ніколи не виходила за поріг. Майже ніколи... Хіба навесні, а тоді вже сиділа на призьбі аж до вечора, щось бубоніла під ніс, та я нічого не могла второпати. Зубів у баби не було, слова прилипали їй

до піднебіння й розмазувались. Отак ми з нею й жили. В лазню баба ніколи не ходила. Та вона б до лазні зроду не дійшла. Звичайно, Цветан, коли б хотів, міг би її возити. Але він цього не робив, напевно, вважав абсолютно зайвим. Та Цветан і сам купався раз або двічі на рік, дарма що мати моя весь час йому за це дорікала. «Я чистий. У мене робота не курна!»

Мама вряди-годи мила бабі голову. Найчастіше тоді, як надворі ставало тепло. Виносила з хати миску підігрітої води, чайник і шматок простого мила, ставила миску на табурет, милила бабі голову й зливала водою з чайника. Голівка бабина ставала як у горобця, маленька-маленька, а з носа в баби збігала каламутна вода. Баба все витримувала героїчно, тільки раз по раз хоркла й сопла, мов буйволиця, заляпувала матері весь поділ, мати страшенно сердилася, лаялась і кляла стару, мов базарна перекупка. А одного дня запрягла мене, знаючи, як я добре купаю близнюків. Просто тицьнула мило в руки, та й годі.

Коли б ти тільки знав, Антонію, який то жах!.. Голову бабі я таки намила, та коли потім торкнулась її пальцями, мене взяла невимовна огида. Тепер я й сама не збагну, чим це викликано, але було саме так. Я шпурнула змилок на землю й кинулася до воріт; мені здавалось, ніби вона теж біжить,— ось-ось наздожене й схопить за коси, розпатлана й страшна. Я бігла хтозна-скільки, а коли трохи отямилась, мене знову охопив жах: а що як баба захлинулась і вмерла? І я кинулася назад, та поки добігла, трохи сама богові душу не віддала. З бабою нічого не трапилось, таз із водою стояв на тому ж місці, а вона сиділа на кухні з незмитою головою й скигдила. Цветан увечері мене відлупцював, а мати взяла за руку й одвела до дядька.

Дядько мені зрадів. Дуже співчував, коли я розповідала йому, як мила бабі голову. Мене якось аж злякало те, що він зовні дуже нагадував тата, тільки був значно старіший і не такий худий, але теж майже лисий. Підборіддя він мав дуже маленьке, ще менше за татове. Скидався трохи на старого незграбного пацюка, якому давно остогидло жити, або ще на інше невеличке звіря — сумчатого опосума, якого я бачила тільки на малюнках. Коли опосум спинається, його в'яле черевце провисає вниз. Таке враження справив на мене дядько. І це ще не все. Верхні зуби в нього були надто довгі й випиналися з рота двома шпичачками. Одного разу мені навіть здалось, що він живиться людськими головами: прогризає дірочку десь там угорі, висмоктує мозок, а порожній череп викидає за вікно, мов шкаралупину кокосового горіха. Мені ввижалося тоді багато всякої бридоти. Я раптом починала думати, що він без кісток, що не має навіть сталої форми, може видовжуватися безкінечним черв'яком, або скручуватись клубочком, або розлитися й заповнити драглистою масою цілий дім. Я мліла від страху, але втікати не було куди, боялася баби.

А взагалі він був людина щира й незла, побожна й лагідна. Взимку кришив хліб та всілякі недоїдки й підгодовував на вулиці голубів та горобців. Дивлячись на голубів, він дуже розчулювався, присідав коло них і годував з рук. Очі в нього вічно сльозилися. У мого тата на віях теж завжди тремтіла сльоза, і в цій подібності не було нічого дивного, бо подружнє життя не вдалось обом братам: дядька дружина давно покинула. Він так і жив, сам у всьому домі, мертвотно-порожньому й страшному. Мені часом ставало дуже шкода дядька, що вдався таким нікчемним і бридким. Навіть коли він кашляв і сякався, мене однаково

проймав жаль. Хоча сякався він кумедно: вибалушував очі й багровів. І мене не полишала думка, якесь настирливе передчуття, що він обов'язково загине трагічною смертю. Але дядько й досі живий, навряд чи й постарівся, лазить собі по деревах і збирає горішки в торбу на животі, як опосум. Тато його не любляв, жодного разу не водив мене в гості до дядька, не знаю чому. Дядько був страшенно полохливий і лякався всього на світі: собак, коней, грози і навіть автобусів — геть усього. Хоча автобуси його теж боялись, може, через те, що дядько такий огидний. Одного разу якийсь автобус, побачивши його, так перелякався, що шаснув у найближчий магазин і розбив вітрину. Потім хтось казав, що підвели гальма, але це не так: просто автобус не наважився опинитись віч-на-віч із моїм дядьком.

Я це тобі кажу, Антонію, щоб і ти відчув, як я його боялася. Коли він гладив мене по голові, мене буквально паралізовувало. Інколи він торкався й моїх колін. Тоді очі його скляніли і затагалися якоюсь плівкою, наче в мерця. Я мешкала в окремій кімнаті, що колись належала дядині чи ще комусь. Спочатку кімната була зовсім порожня — тільки в кутку валявся старий матрац, повний мишей та пороху. Дядько приніс мені стіл, двоє стільців і постільну білизну; зі мною він був дуже привітний і лагідний.

Але в серце мені з першої ж хвилини закрався страх. Я й сама тоді не усвідомлювала, кого я остерігаюсь і чого боюсь. Дядько ставився до мене дуже добре, ніколи не ображав, лише ночами інколи ходив поза дверима моєї кімнати, ходив навшпинячки й зрідка ледь чутно скавулів, неначе новонароджене цуценятко, а кругом висіла глуха пільма... Мені й зараз не віриться, що то звичайна хвороблива маячня. Я холола від страху на своєму матраці, не зважаючись дихнути. Але тоді мені й на думку не спадало **оте**. Я ввесь час боялася зовсім іншого: що він якось уночі прогризе мені дірочку в голові, вип'є мозок, а порожню голову викине у вікно, мов шкаралупину кокосового горіха.

Того дня небо над містом було сіре й важке, мов пізньої осені, мрячив дощ. А дядько попросив злазити з ним на горище, нібито по якийсь конверт, у якому він зберігав старі квитанції. Коли він це сказав, я відразу все збагнула. Не могла збагнути одного — навіщо йому заманювати мене аж на горище, коли в хаті ані живої душі: хоч роздерись од крику — ніхто не почує і не прибіжить. І тоді я подумала, що він мене вб'є й підчепить на бантині за димарем — нібито я сама повісилась. Ти тепер не кажи, Антонію, що я від страху втратила глузд, я на той час уже встигла трохи отямитись. Я б могла підбігти до вікна, крикнути «рятуйте!» Могла й просто втекти. Але я нічого цього не зробила. Дядько трусився, мов у пропасниці, й мені раптом стало його невимовно жаль. Це й для мене було щось геть нове, я ще ні до кого не відчувала такого пекучого жалю, аж серце заболіло, коли я глянула, який він брудний, нікчемний і безпорадний. Вдруге щось подібне я відчула тільки раз: до сусідки по палаті в психіатричній клініці. Дівчина зовсім ще молода, дуже лагідна й абсолютно нормальна, тільки серед ночі їй починала ввижатися згряя пацюків, що нібито хочуть її з'їсти. Вона страшенно кричала й відбивалась од тих тварюк, і я довго не могла привести її до тями. Ці нічніци виснажили мене вкрай, поки доктор Юркова перевела мене до іншої палати.

Тепер ти зрозумів? Нормальна людина повелася б якось інакше, а в мене це вийшло саме так. Я полізла на горище, мов приречена на

смерть, а там було темно й тхнуло прілим дрантям. І коли він мене схопив, я знепритомніла, і це, мабуть, урятувало мене. Він неабияк і сам перелякався, сидів наді мною й тремтів. А може, це мені тільки тепер здається, бо він і справді був геть нікчемний і старий.

Небо над нами почорніло, а такої глухої тиші я зроду не відчував. І навряд чи коли відчую. Я тільки потім збагнув, що то не просто тиша, а якась незрозуміла мені глухота, і вона мене цілком поглинула, мов бездонне провалля. Я гарячково шарпався, плутаючись у зливі думок і слів, які втратили значення. Вважав, що знаю людську душу, з власного досвіду чи з книжок — але знаю. Виявлялося навпаки. Я лише тепер збагнув, що й слова, і книжки бояться справжньої істини. Або ж бентежаться перед її лицем.

— Антонію, тебе мучать важкі думки?

— З якої речі! — пробелькотів я.

— Бо тепер усе перейшло до тебе.

— Не думай про таке. В іншій людині воно втрачає силу.

— Ти дуже гарна людина.

— Облиш... Я не хочу бути «гарним». Гарним отак, як це ти собі уявляєш.

— А ти хотів би зовсім позбутися цих думок?.. Зовсім-зовсім!..

— Ні! Не хотів би, — впевнено відповів я.

І це була правда. Навпаки: я хотів зберегти в собі все, що тепер мав, аби роздмухати його до ясного жару, щоб світилося само. Просто не міг уявити, як я досі жив, такий легкий і порожнистий, мов пуховичок. Я нічого не хотів би тепер позбутись. Але вона, здається, не зрозуміла мене, бо обернулася до мене всім тілом. Я не бачив її обличчя в п'ятні, та не дуже й додивлявся, борсаючись у власних думках та неясних образах.

— Антонію, встань, — тихо мовила Доротея. — Я нічого поганого тобі не зроблю, не лякайся.

Я машинально виконав її наказ.

— Дай свою руку!

Я подав. Її рука була несподівано дужа й тепла.

— А тепер, Антонію, глянь на зірки. Ти повинен звикати до неба.

Я не розумів. Звикати до неба? Цілковитий абсурд. Я глянув угору й дивився доти, поки раптом відчув, що небо й справді понижчало, немовби я сам підтягся до нього. Тепер воно здавалось мені чорнішим і холодно-прозорим, а зірки розжарилися до білого вогню — аж очі різало, та я дивився й дивився на ці нові для мене зірки.

— Незабаром ти відчуєш у собі небувалу легкість. Позбудешся власної ваги, неначе станеш повітряним... І не розмовляй!.. Коли відчуєш, скажи мені тільки «так». Більше нічого.

— Так! — сказав я за якусь хвилину.

— Летім, Антонію!.. Розслабся внутрішньо і не роби різких рухів. І найголовніше — не думай ні про що!.. Починається — хай нам щастить!

Я слухав її голос, і він видавався мені надзвичайно мелодійним і дзвінким. Я й незчувся, як тераса вислизнула нам із-під ніг. Ми ширяли, а десь там унизу мерехтіли вогні — море ламп і ліхтарів нічного міста, неначе ми сиділи на борту літака, який стрімко підіймається вгору. І все-таки це було зовсім інше відчуття: відчуття вільного лету. Я не

позбувся тіла й власної ваги, але тепер вони не тягли додолу, а вітер обтікав мене пружними хвилями й легко ніс на собі.

— Не страшно? — спитала вона.— Ти не боїшся?

— Не боюсь!

— Піднімемося вище?

— Давай, давай!..

Мені справді не було страшно. Ми полинули до зірок, які ставали чимраз більші, яскравіші. Ураганний вітер бив мені просто в лоб, шкіра на обличчі затерпла, ніс теж. Але я не був безтілесний, я все бачив і все відчував: і Доротеїну руку, гарячу й міцну, і нерівні хвилі вітру, який згодом послабшав і геть ущух, дарма що мені стало нестерпно холодно. Ми піднімались і піднімалися до зірок, їхнє проміння боляче різало очі; аж ось мене охопило тривожне передчуття:

— Доротее! Я вже не бачу землі!

— Земля під нами,— заспокоїла вона мене.— Просто ми летимо горілиць і не бачимо вогників. Не лякайся висоти.

Лякатися! Я й на думці того не мав! Усе в цю мить видавалось мені таким природним і справжнім — справжнішим за все моє дотеперішнє життя. Отже, Доротея мала рацію: людина походить не від жаб, а від птахів, подумав я.

— Ти щасливий?

— Так!

— Я дуже рада за тебе. Але щастя не дається просто так: його треба заслужити.

— Чим же я його заслужив?

— Мною...— сказала вона.— Бо ти повірив у мене.

Ми знову обернулись обличчям до теплої землі. Вогні міста ледь мерехтіли під нами, мов світний пил, мов маленька галактика, загублена в пітьмі. Потім і це зникло.

— Де ми летимо?

— Над горами... Тому й немає вогнів.

— Мертва темрява. Але в цьому теж є своя краса.

Ми ширяли над верховиною, вище за найвідважніших орлів. Доротея спитала:

— Ти не змерз?

— Трішечки... А ти?

— Я тут ніколи не мерзну,— сказала вона.— Відчуваєш, яка в мене гаряча рука? Я думала, що це тепло передасться й тобі, Антонію... Але дарма, ми вже спускаємось.

Ми й справді наближались до землі, вогні міста чимраз ближчали, а вітер то зовсім ущухав, то раптом дужчав, теплий і пружний, неначе хвилі припливу. Я щодалі менше відчував свою вагу — майже дзвенів од невагомості. Я спитав:

— Тобі й раніше доводилося літати?

— Багато, Антонію!

— Скільки разів?

— Не пам'ятаю,— відповіла вона.— І це не просто коли схотів. Залежить не тільки від бажання...

Голос її помалу згасав, Доротея й тут мала рацію: розмовляти не слід, бо слова забирають силу. Ми спускалися вниз і вниз, я вже чітко бачив автостради й вулиці, вирізняв рухомі цяточки автомобільних фар,

навіть окремі будинки в неонових діадемах. І водночас відчував, як здригаються й поволі холонуть пальці Доротеї.

— Треба швидше вниз, Антонію,— ледь чутно проказала вона.

— Треба,— відповів я, але не міг тепер уявити, як знову ступлю ногами на твердий ґрунт, як пересуватиму своє важке тіло, як болісно сапатиму, вдихаючи брудне повітря. Те, що я досі вважав свободою, раптом видалося тягарем, набридливим і неминучим. Я спитав:

— А ти знайдеш нашу терасу?

— Не розмовляй, Антонію,— глухим голосом застерегла вона.

Ми майже нечутно сіли на теплий бетон тераси, саме так: сіли, як сідає птах або вертоліт. Навіть у темряві було видно, що Доротея дуже бліда. Я знову взяв її за холодну руку й повів до хати. Світла на сходах не було, я помацки відімкнув двері, підніс руку до вимикача. Лампа в передпокої спалахнула. Я не спав. Не прокинувся, отже, не спав. І все це мені не наснилося.

— Погаси, Антонію,— з благанням у голосі попрохала Доротея й випручала свої холодні пальці з моєї руки.

Я погасив лампу, й ми розчинились у пільмі, теплій і вогкій, наче барліг. Доротея кудись поділася. Я відчув, що мерзну: переляк аж тепер давався знаки. Переляк після всіх пригод, яких ми щойно зазнали. Або яких не було. Однаково. Я вже й не знав, що думати. Реальним був тільки той переляк, густий і драглистий, що проникав у кожну клітину мого ества, лаштуючись мене задушити. Я стояв коло порога й безвільно блимав у пільму.

— Антонію,— почувся голос із пільми.— Антонію, чого ти там стоїш?

Мені враз полегшало. Я аж тепер зачинив зовнішні двері й перевів дух.

— Я тебе не бачу,— сказав я.

— А я тебе бачу. Іди просто вперед.

Голос у Доротеї був не такий дзвінкий і прозорий, як тоді. І все ж це був її голос, трохи схвильований і тремкий, звичайний людський голос. Я обережно рушив уперед, об щось спіткнувся, але болю не відчув, хоча вдарився добре. Я мав бути десь поблизу Доротеїного тапчана, але де саме?

— Ти змерз? — озвалася Доротея.

Я з переляку мало не впав — так несподівано й зовсім близько пролунав її голос. Я відповів:

— Не дуже..

— Але ти весь тремтиш, Антонію!

— Бо там...

Та я не зважився договорити. А якщо ми й справді не були «там»? Звичайно ж — не були, це просто неможливо. Зараз ніч, така самісінька, як учора й позавчора, ми щойно зійшли з тераси й просто собі сидимо, нічого іншого не було й не могло бути.

— Іди сюди, я тебе зігрію,— сказала вона.

Мені було чути, як Доротея шарудить, гарячково роздягаючись і часто дихаючи, я розгледів у темряві примарні білі віти худеньких рук, рвучко пригорнув її до себе — і враз відсахнувся. Відчуття було таке страшне й огидне, мовби я щойно пригортав мерця.

— Що з тобою? — здригнулася вона.

— Ти холодна, як... лід! — вигукнув я й ще дужче злякався власного вигуку.

Вона відповіла не відразу:

— Ота сила виходить з мене. А сьогодні вона витримала й тебе... Не лякайся, я не птах, я людина.

Отже, все те справді було, якщо вона говорить про це так спокійно і просто. Ніщо в світі не дається без зусиль. Без зусиль і розумної мети літають лише біблійні янголи, сказав я собі — і заспокоївся так само швидко, як і там, у повітрі. Торкаючись холодними пальцями її гладеньких щік, плечей і худенької шиї, я відчував, як людський вогонь поволі вертається в Доротею, а шкіра знову стає пружною і теплою. Спершу прокинулися руки, тоді ожили її стрункі ноги, подих ставав чимраз частіший, гнучкішав тонкий дівочий стан. Навіть шовкові пасма волосся звивались між моїми пальцями, мов живі. Мені забивало подих, неначе я падав з карколомної висоти, але тепер те було байдуже, бо на мене чекала земля, звична й добре знайома. Байдуже було й те, чого слід сподіватися, — смерті чи життя. Як звірі чи дерева, я був переповнений одним відчуттям, свідомістю простої істини, що то лише два ілюзорні й взаємозмінні образи вічного буття.

Я прокинувся пізно й нікого поряд не побачив. Доротеї не було ніде — зникла, не лишивши жодних слідів. У голові роїлися якісь химерні думки; нібито стрілки годинника почали крутитись назад, а мене занесло в якесь моє давноминуле літо, чи навіть не моє, а чийсь чуже літо чужого давнього сторіччя, давно покинуте життям. Я підвівся й ступив ногами на паркет — яке в дідька давнє сторіччя: помаранчовий килимок, два крісла з дерев'яними бильцями, склянисто-чорний проти сонця рояль... Я вдома. Так. А он і мій одяг, розкиданий біля тапчана. Мені й раніше протягом мого безладного життя траплялося самого себе питати: де це я, коли це я, чому це я? Одне сьогодні я твердо знав: що я вдома.

Спогади один по одному верталися й вертали в сьогоднішній день мене, гранично чіткі й детальні. Та все-таки між ними і мною лишалося щось таке, чого не подолаєш. Чи дерев'яна стіна, чи то двері без ручки. Це я колись бачив сам. Похмурий довгий коридор з кахляною підлогою, що трохи тхне хлоркою. Загратовані вікна. Було й таке. Дівчина, яка обережно несе в пригорщах ніщо, під машинку стрижена капловуха дівчина... Де це й коли? Я щосили підпірав двері плечима, не бажаючи пускати його сюди. Але він настирливо ліз у щілину, в дірочку з-під дверної ручки — мій страх.

Я не пам'ятаю, коли підвівся й позбирав одіж біля тапчана, але цілком свідомо кинувся до ванни. Всі її речі були там, на скляній полиці під дзеркалом: лосьйон, дитяча зубна щіточка, шампунь... Господи, невже я божеволію?! Я пустив душ і вскочив під холодні струмені, цокаючи зубами й дрижачи, стояв, поки аж посинів, тоді вискочив, гарячково вдягся і повернувся до холу. Помаранчовий килимок, тапчан під стіною й два крісла, на килимку рояль. Мені стало значно краще, я навіть виглянув у вікно. Нічого особливого, звичайний літній день, нудний і спекотний, унизу смердить під сонцем асфальт, до болю в очах блищать хромовані деталі машин на стоянці. Віддалік зеленіє газон, а по його траві з прикрим скрекотом їздить малесенька мотокосарка, яку водить за ручку дідок, — зовсім сивий, у зім'ятих полотняних шта-

нях. Буденний пейзаж. Я глянув на годинник — дев'ять двадцять дві. Календарчик циферблата показував двадцять шосте. Авжеж: двадцять шосте липня, нічого дивного нема, бо вчора було двадцять п'яте. Я знав, що найрозумніше зараз кудись піти, аби межи люди. Досить послухати звичайні людські балачки, і я остаточно отямлюся.

Я з полегкістю сів у машину й завів мотор. Мій єдиний приятель, щирий бездушний друг, зроблений із залізяччя, бляхи та дротів, підступний отруйник усього живого, — вкотре вже він мене рятував? Я повільно звернув за ріг будинку, потім виїхав на бульвар. Бруківкою перевальцем посувався екскаватор. Його потворна голова, зовсім маленька проти велетенського корпусу, понуро хилилася до землі, неначе винюхувала дорогу. Я обережно його обминув, більше не вагаючись. Маршрут міг бути тільки один.

Цього ранку територія інституту здавалась на диво тихою. Від важкого лікарняного духу в мене знову запаморочилось у голові, хоча дух той, мабуть, був більше уявний. Доктор Юрукова сиділа за своїм недоладним і недофарбованим столом, заглибившись у якісь папери. Коли я зайшов, вона стомлено підвела голову й з несподіванки здригнулася.

Юрукова запросила мене сісти, я мовчки сів, не поспішаючи зі сповідями. Мусив хоч трохи зібратися з думками, та й на сходах захекався: до мене аж тепер дійшло, що можна було б і не бігти.

— У вас щось сталося? — порушила мовчанку Юрукова.

— Хіба це видно по мені?

— Ви чимось наче схвильовані. Хтось налякав?

Лікарка говорила якимсь дивним голосом — наче зверталась до важко хворого або малюка.

— Ви недалекі від істини.

— Розкажіть.

— Ми літали! — відповів я. — Вдвох із Доротеєю.

Я тоді й не гадав, що люті й зненависті в цих моїх словах вистачило б на добру дюжину психіатрів, не сподівався також побачити в її очах збентеження. Отой перший мимовільний вияв переляку, коли я ще тільки переступав поріг, лікарка швидко подолала, її зів'яле обличчя знову набуло майже іконної незворушності, напружилось і заклало. Було таке відчуття, що лікарку охопила паніка й вона марно силкується опанувати себе.

— Розкажіть, — повторила вона те саме слово, бо іншого в цю мить просто не знайшла.

Тепер мені здається, що я досить пристойно їй розповів про те, що взагалі годі переповісти в нормальній розмові. Коли я закінчив, лікарка ще довго мовчала — гарячково обдумувала мої слова, намагалась внутрішньо організуватися. Я терпляче ждав, несподівано й для самого себе заспокоївшись. Та за хвилину мене знову посіли страхи. Нарешті вона підвела очі й поклала обидві руки на стіл:

— Вам треба передусім заспокоїтись. — Я для неї знову став малюком. — Людина ви цілком нормальна, особливо турбуватися немає підстав.

— Цілком нормальні люди не літають, — сердито відповів я.

— А де докази, що це справді було? — заперечила лікарка. — Галюцинації часом здаються реальнішими за найреальніше життя.

— Можливо. Але в мене галюцинацій ніколи не було. Здорові люди ніколи не марять. Та ще й отак — без причини!

— Причина була,— відказала Юркова.— Ви забули маленьку деталь: Доротея не зовсім звичайна дівчина. Якщо вона інколи так успішно читає чужі думки, то чому б їй не нав'ювати власні думки й свою волю іншому?

Я сторопів. Таке мені досі не спадало на думку. І несміливо припустив:

— То вона мене просто гіпнотизувала?..

— Це не зовсім так. Але приблизно.

Авжеж, інакше не могло бути. Тільки це! Я майже побожно глянув на Юркову і з надією в голосі запитав:

— То ми й справді не літали?

— Імовірність цього дуже незначна,— лагідно мовила лікарка й повторила: — Дуже незначна.

— Як вас розуміти? — майже крикнув я.

Мені здалося, що я їй уже набрид. У її погляді майнула ледь видима тінь зневаги. Вона відповіла:

— Отак і розумійте... Беззастережно я можу стверджувати лише те, що знаю й розумію. Зараз я добре знаю тільки одне: що ви людина цілком нормальна і вам нічого не загрожує. Хіба для вас не це головне?

Цього мені було замало, я наполягав:

— А що таке гравітація?

— Не можу сказати. — Юркова теж починала злитися. — На це запитання вам не відповів би навіть доктор фізико-математичних наук.

— Мене формули не цікавлять... Мене цікавить сама суть. Ви приблизно уявляєте, скільки енергії треба на те, щоб ракета переборола земне тяжіння?

Вона відповіла:

— А ви вважаєте, що людина знає про так звану енергію абсолютно все?

— Я вас і досі не розумію.

Вона почала тихенько тарабанити пальцями по столі:

— Товаришу Манев, учені довели, що існують види енергії, притаманні не всій матерії загалом... — Вона зробила умисну паузу: — а тільки живій! Це не вкладається в рамки жодного закону фізики. Власності тих енергій почали вивчати лише тепер — найвидатніші науковці світу. Згадаймо хоча б одну з них: телепатію. Або телекінез.

Ця жінка не сповна розуму, майнула в мене думка. Або цілковитий профан у своїй галузі. Невже то така складна річ — заглянути людині в душу й заспокоїти? Я хотів, щоб вона мені чітко і ясно заявила: ти не літав! Бо це здавалося страшним і ненормальним. Я б страшенно зрадив, коли б Юркова ствердила, що то був елементарний гіпноз.

— Вас це не повинно лякати! — натомість говорила вона. — І не з огляду на якусь там науку, а задля вашого ж добра. Ви до наукових подвигів явно не готові. Я не кажу, що ви вчора літали, — зітхнула вона, — це й справді малоімовірно. Але ви теж не кажіть, що літання — то просто безглуздя. Ми й досі не знаємо всіх можливостей людини. Мало знаємо також і про те, що запрограмовано в подальшому розвитку розумної матерії. Коли ми з вами такі, то це навряд чи закон для цілого всесвіту. Абсурд!

— Літати не можна! — з тупою наполегливістю сказав я. — Це божевілья. Нормальна людина ніколи не полетить.

— Товаришу Манев! — раптом вибухнула вона. — Нащо ви так старанно клеїте з себе дурня? Зосередьтесь на мить, міркуйте сьогodenними категоріями. Радянські вчені довели, що так звана штучна «біологічна плазма» цілком можлива. Простими словами це звучатиме так: штучна жива матерія. Якщо гіпотезу доведуть, усі наші дотеперішні уявлення виявляться наївною забавкою для неповнолітніх.

Тепер я вже мовчав. Мені стало ясно: що більше я з нею говорю, то безнадійніше заплутуюсь. Ніякого бажання не було повставати проти її гіпотез і сумнівних наукових догм. Хтось там силою волі пересунув на два сантиметри дамську шпильку. Ото дивина! Я не настільки темний, щоб не знати, що таке психотроніка чи телекінез. Але літати?..

— Облишмо цю розмову до кращих часів, — запропонував я понуро. — Усе буде гаразд, не турбуйтеся про мене, яюсь дам собі раду й сам.

— Тоді візьміть оці таблетки. Приймайте тричі на день. А за гриانی знову приходьте.

— Обов'язково прийду. Дякую.

Лікарка застерегла:

— Тільки Доротею не турбуйте. Не розпитуйте її ні про що, не намагайтеся в чомусь переконувати. Вона вірить у те, що думає. Заперечувати їй зараз просто не слід. Але якщо б вона знову запропонувала вам літати — тоді навпаки: рішуче відмовтеся. Навіть якщо це її дуже засмутить.

— Можете спати цілком спокійно, — ехидно сказав я.

— Цілком спокійно я тепер не зможу! Невже до вас і досі не дійшло, чому вона саме з вами провела цей — як би його сказати — експеримент?

— Мені тепер абсолютно байдуже! — холодно відповів я.

На цьому наша розмова скінчилась, я сів у машину й спокійно виїхав на шосе. Всі мої ранкові страхи раптом розвіялися, натомість прокинулись нові: що буде далі? Додому я приїхав близько другої години дня, незабаром мала повернутись із роботи Доротея. Як я на неї гляну і що скажу? Я боявся як самої зустрічі, так і ще не вимовлених слів і поглядів, — усього. В душі прокинулася якась незрозуміла ворожість до цієї дівчини. Хто вона мені, зрештою? Непрохана гостя, що грубо вдерлася в мій дім, порушила мій душевний спокій.

Далі сидіти я просто не міг. Не дочекавшись четвертої години, я сів у машину й панічно втік, мов якийсь злодій. Тільки перехиливши у барі «Софія» добру чарку коньяку, я наважився нарешті зателефонувати:

— Це ти, Доротее?

— Я... Звідки ти дзвониш?

Голос у неї був схвильований і ламкий.

— Із спілки, — збрехав я, не моргнувши оком. Тепер мене вже повело: — Сьогодні у нас правління, то ти мене не жди. Повернусь годині о десятій.

— Гаразд... — відповіла Доротея.

— Ти нікуди не збираєшся йти?

— Нікуди. Ти ж знаєш, що я нікуди не ходжу сама.

Я приїхав додому навіть трохи раніше, підбадьорений коньяком. Коньяк я змішував з лимонним соком і тепер не боявся, що Доротея

відчує запах і все збагне. Можливо, час колись примулить у пам'яті моїй багато дечого, але отого її погляду я не забуду до кінця днів своїх. Я навіть тепер не міг би до пуття сказати, що він означав, бо знайти точне слово — це все чи бодай майже все. В тому погляді була й надія, й нерозуміння чогось, і мовчазне запитання, з-під якого проглядав жах.

— Добрий вечір! — привітався я, намагаючись поводитися просто й звично. — Не вмерла тут із нудьги?

— Ти ж знаєш, — тихенько відповіла вона, — що я ніколи не нудьгую.

— Через те й спитав, що дуже добре знаю! — хихикнув я.

Я розігрував цю нікчемну комедію хвилин з десять, навіть визнав отой маленький гріх: ну, перехилив з друзями по чарці! Тоді сказав, що мені було без неї сумно. Доротея полегшено зітхнула, навіть голову підвела, мовби скинула з себе якийсь важкий тягар сумнівів. Тепер усе для неї стало на свої місця — навіть моє недалеке придурювання вже її не шокувало: були друзі й був коньяк. А я патякав і патякав, аж поки ляпнув несподівано для самого себе:

— Я тобі ще не казав, що завтра їду до Пловдива? На два-три дні...

— Чого? — здригнулася вона.

— Готують концерт із моїх творів. — Я дивився в темне вікно. — Треба побути на двох останніх репетиціях.

— Гаразд...

Але я був певен, що не все гаразд. Доротея засмутилася, в'януци просто на очах. З учорашнього вечора вона й справді помітно схудла, щоки її зблідли і втяглися. Раптовий біль шпигнув мені в серце.

— На концерт поїдемо вдвох! — гукнув я так само удавано жваво. — Удвох! Ти бувала в Пловдиві?

Але Доротея наче й не чула моїх слів: вона поволі підійшла до розчиненого вікна, сперлась ліктями на підвіконня. Я сидів на тапчані й теж дивився повз неї в чорне вікно, а коли вона знов обернулася, обличчя в неї було зовсім бліде.

— Антонію, — ледь чутно промовила вона. — Мені не слід було цього робити... Це мій великий гріх!.. Ти налякався. Я ж хотіла зовсім не цього. Думала, ти сам... Ти повинен мене зрозуміти!

За що вона картала себе? Протягом цієї доби сталося стільки несподіваного, що я тільки кліпав очима й розгублено мовчав.

— Доротеє, — врешті сказав я, — давай повернемося до цього іншим разом...

— Давай... Заварити тобі міцного чаю?

— Ні, ні, ради бога!.. Я втомився й ледве сиджу...

Щось у мені мовби зламалося — щось таке, про існування чого я досі не знав і не думав. Я підвівсь і поплентався до своєї кімнати.

А вранці прокинувся мало не вдосвіта, навшпиньках перейшов хол, щоб не збудити Доротею, і востаннє озирнувся. Вона спала обличчям до вікна, в якому рожевів молоденький ранок. У тому ніжному світлі м'яко біліла її худенька шия й відкрите голе плече. Тепер я вже не зовсім певен — спала вона чи ні. Можливо, не хотіла показати, що не спить, що пролежала цілу ніч із розплющеними очима, свою передостанню ніч. Або ж не мала сил попроситися зі мною. Я її залишав, але глибоко в душі був переконаний, що швидко повернусь, прилину на

крилах. І я вірив у це, як у свою власну долю. Повернуся за три дні... Навіть швидше — за два. Ось тільки трошки заспокоюсь і наберуся сили й відваги. Я не хотів, я справді не збирався тікати від своєї долі, хоч би яка вона була. В останню бентежну ніч ця думка утвердилась і стала моїм переконанням. Я вийшов і спустився ліфтом униз, тоді сів у машину, але навіть на бульварі я ще не знав, куди поїду, на захід чи на схід. У всякому разі не в отой Пловдив, там я здурію з нудьги: місто як місто, нестерпний гамір і метушня, а я потребував тиші й спокою. І щоб жодного знайомого обличчя в ці два дні.

Я поїхав до Боровця. Але цього сезону й тут виявилось хтосьна-скільки людей: мені чисто випадково пощастило дістати номер у переповненому курортниками готелі. Речей у мене майже не було — одна маленька валізка. Я залишив її в номері й вийшов надвір. Після першого сніданку курортники розсотуються по своїх норах, ніде не видно живої душі, тиша й порожнеча, і тільки сосни та смереки гнітять своєю правічною непорушністю. Тут навіть птахи не жили. Я довго блукав поміж деревами, та знайшов тільки один мурашник — маленький Вавілон із глиці та землі, що кишів рудими комахами. Потім стежка звернула вбік, і я побачив широку сонячну галявину, залиту золотом розквітлого молочаю. Але і це мені швидко набридло, як набридало сьогодні все.

Після обід я піднявся в готельний солярій, що правив також і за кафе, і, оскільки не було чогось кращого, замовив поганенького дешевого коньяку. Я сидів і пив — багато й не поспішаючи, і вперше в житті за моїм столиком нікого не було. Сонце в горах сідає рано, на вулиці й алеї курортного селища спадає похмура тінь, схожа на саван. Я пив і пив, за кожною чаркою чимраз виразніше усвідомлюючи свою глупоту й підлість. Від кого я сюди втік? Я тепер боявся й думати про Доротею, але її очі невідступно переслідували мене, і в тих очах було німе запитання й мовчазний докір.

Спати того вечора я пішов тільки тоді, як зачинили «солярій», я був п'яний і тверезий водночас, і передчуття чогось лихого й неминучого довго не давало мені заснути. А коли я нарешті поринув у неспокійний сон, мені привиділося, ніби я знову лечу, вільно ширяю над лісами й горами, оточений пухом хмар. Серце мліло від надмірного щастя. Та прокинувся я в холодному поту. Надворі сяяло сліпуче сонце, повівав легенький вітерець, із бору, що підступав майже до мого вікна, тягло терпким духом живиці. Я вийшов на балкон. Було ще досить рано, сонце щойно виринуло з-за горбів, а в ярах і западинах іще лежали темно-сизі тіні. Десь поблизу розмовляли люди й дзюрчала вода. Я перекинувся через низенький карниз балкона — то кілька жінок поливали зі шланга тротуар. Я піднявся в солярій і замовив пива та яешню з шинкою. Пиво було як лід, це несподівано збадьорило мене, настрій поліпшився. Врешті хіба то головне — нормальна людина чи божевільна? Головне — як вона себе почуває. Я був щасливий уві сні — ось що найголовніше.

Коли сонце зайшло, я ще сидів у солярії, розварений спекою та коньяком. Цілий день за сусідніми столиками лунав сміх і чулась німецька мова — туристи були в неодмінних шортах і кумедних шкіряних шапочках. Дехто вряди-годи позирав на мене, переважно жінки, з цікавістю й не без кокетства, мовляв, що то за похмурий сич, такий сивий і настовбурчений, сидить і мовчки дивиться крізь людей, неначе

перед ним порожнє місце? А я досиджував свій другий день, другий і останній, завтра сідаю в машину й лечу... А чому саме завтра? — раптом подумав я. Хто втовкмачив мені в голову цю дурну ідею? Чого я сподівався від цього Боровця і що тут знайшов? Нічогісінько! Навіщо ж годі чекати завтрашнього дня? Я підвівся й механічно подибав до своєї машини, забувши заплатити за номер у готелі та випитий коньяк, забувши навіть валізку в номері. Коли я сів за кермо, руки в мене тремтіли, поза спиною гуляв мороз, а зуби дрібно цокали. Добре, що хоч дорогу знав, — цією дорогою я міг їхати навіть із зав'язаними очима, в будь-якому стані.

Коли я в'їздив до міста, сп'яніння остаточно пройшло: далось взначки фізичне й моральне напруження. Навіть не замкнувши гараж, я кинувся до ліфта, піднявся на свій чотирнадцятий і довго тицяв ключиком у замок. Слава богу, всім великомученикам і святим: у передпокої горіло світло. В холі теж — я навіть побачив на бильці крісла синю Доротеїну сумочку і радісно гукнув:

— Доротее!

Але Доротеї не було.

Її справді не було вдома, хоча все свідчило про те, що вона тількино вийшла й ось-ось повернеться, бо навіть торшер біля рояля горів. Я оглянув усю квартиру: кухню, спальню, хол. Доротея ще не встигла повечеряти й вискочила кудись у самому платті. Грошей теж не взяла — вони в сумочці. Я знову вийшов у передпокій і мало не остовпів: черевички, єдине її взуття, стояли на звичному місці під вішалкою. Як же це так? Невже вона пішла босоніж? Звичайно ж ні. Хіба що на терасу... Я аж зрадів: авжеж на терасу, куди ж іще!

І я бігом кинувся до тераси. Але й там Доротеї не було. Я поблукав між душниками та шезлонгами й став над низеньким парапетом. Тоді мимоволі глянув на зірки, наче Доротея не людина, а птах, що може злетіти з неба. В небі нічого не було. Я повернувся в квартиру і глянув на годинник. Глупа ніч: за десять хвилин дванадцята! Я сів у крісло й заляк, вирішивши чекати хоч до ранку.

Я ледве пригадую ту кошмарну ніч. Та й пригадувати було нічого. Повільний і липкий, мов велетенська гусінь, заповзав до моєї кімнати жах. Я не міг йому перешкодити, розчавити його або самому втекти: мене наче хто прикував до крісла. І даремно я силкувався заспокоїтись, роблячи безліч припущень. Мало чого може трапитися з людиною! Якась буденна й зовсім незначна — і все-таки несподівана пригода. Хтось у їхній родині вмер, скажімо, мати, — може бути таке? Або ж Доротея купила собі нові черевички. Або сидить у ресторані за чужим столом, чимось пригнічена, й шукає розради в чужих словах. Або ж найгірше: новий рецидив, несподіваний напад хвороби, й тепер Доротея десь блукає лабіринтами вулиць. Але я думав: хай навіть це — аби не найстрашніше. Хай краще туман безтямності скаламутить їй зір, аби не вмерла, аби тільки жила. Хай прив'яжуть її до ліжка, хай стогне й кричить — аби лише була вона тут, поряд зі мною. А я вже все зроблю, неодмінно знайду таку силу, що знову поверне її до нормального життя.

Годині о третій ночі я згадав про таблетки Юрукової, ковтнув дві — не подіяли, за півгодини прийняв ще одну. І вже до самого ранку не підвівся з крісла, одурманений і ледь живий. Лише годині о восьмій мені полегшало, я прийняв холодний душ, перевдягся в чисте і вибрався на терасу. З висоти чотирнадцятого поверху було видно далеко кругом,

навколо будинка зеленіли тільки газони та ще не забудовані пустища.

І враз я помітив метрів за сто від нашого будинка, на зриту котлованами пустирі купку людей. Одні наче стояли навколішках, щось роздивляючись, інші переходили з місця на місце. Люди були майже всі в брезентових куртках і штанях — будівельні робітники, але з такої відстані я не міг розібрати, що вони там роблять. За кілька хвилин вони підняли із землі щось важке і понесли до нашого під'їзду. Незабаром я збагнув: несуть жінку. Її худі босі ноги зависали, мов у мертвої, і коли люди підійшли ще кроків на п'ятдесят, я кинувся до ліфта, але тут-таки забув про нього й побіг сходами вниз.

То була Доротей. Потім хтось казав, що вона цілу ніч пролежала на тому пустищі, помережаному протекторами бульдозерів та вантажних машин. Лежала доти, поки її помітив з кабіни якийсь бульдозерист.

Генерал Крестев уже повернувся з відпустки, я йому дзвонив кілька разів. Але він підняв трубку десь аж опівдні. Почувши страшну новину, він довго не озивався, нарешті сказав:

— Приїзди до мене. Перепустку я тобі замовлю сам.

За півгодини я вже був у його кабінеті. Дивився на старого генерала й не впізнавав, неначе переді мною сиділа зовсім інша людина: спокійно-зосереджена й трохи чужа. Та найдужче мене вразили його очі — я раніше й не припускав, що вони в нього можуть бути такі гострі, проникливі й холодно-чіпкі. Лише коли генерал озвався, я його нарешті впізнав.

— Тобі зараз треба зосередитися,— сказав він.— І розповісти мені все — докладно й точно. Абсолютно все.

Я сидів і намагався прийти до тями. Як я можу точно розповісти про все, що сталося між нами? Хіба це вкладеш у слова? Я й сам не міг усього осягти й осмислити. Невже зараз візьму й розповім, як ми з нею літали, ширяючи в темних небесах? У нього була ледь уповільнена реакція, але логіка залізної міцна. Я просто не міг розповісти йому про те літання. А втаївши найголовніше, раптом усвідомив, що моя розповідь звучить непереконливо й безглуздо. Я скінчив і замовк, а генерал Крестев глянув на мене з-під лоба:

— Ти щось од мене приховав!

— Нічого я не приховував! — заперечив я.

— Тоді поясни, чому так раптово майнув до Боровця.

— Я вже тобі про це казав! Ту ніч ми вперше провели разом. Ти навряд чи й збагнеш, як воно мене вразило, буквально потрясло. Доротей була не зовсім звичайна дівчина... Я мусив заспокоїтись і зібратися з думками.

— Дурнішого й не вигадась,— насупився генерал.— А ти не подумав, що в неї теж вразлива душа? Не менше від твоєї! І теж просила співчуття, особливо після такої ночі, як ото ти казав.

Він мовби схопив мене за карк своєю дужою волохатою рукою. Випручатись я вже не міг і не хотів.

— Що ж робити? — безпорадно зітхнув я.— Тепер я все розумію, та який у тому сенс...

— Чого ж ти їй не подзвонив бодай з Боровця?.. Досить було сказати кілька щирих слів, і це додало б їй сили.

— Авжеж, авжеж, я про це думав. Але ж я їй перед цим казав, що їду до Пловдива! Вона б розкрила мою брехню...

Здається, так само міркував і генерал, бо обличчя його проясніло. Але він і далі сидів, глибоко замислившись, похмурий і сумний. Тепер я бачив, як вразило його все це: не менше, ніж мене.

— Це схоже на допит,— сказав я.

— Звичайно! — роздратовано відповів генерал.— Хоча в таких випадках...

— У яких?

— Жахливих! — Він аж голову похилив.— Доротею вбито. І не просто так. Її звідкілясь кинули. З вікна дуже високого будинку. Або інший варіант: із такої тераси, як у вас, наприклад. Потрошені всі кістки... Даруй, що я це тобі розповідаю...

Я відчув — ось-ось не витримаю, хоч його слова не були для мене чимсь несподіваним: чогось приблизно такого й належало чекати. Я опанував себе й перепитав:

— Її скинули?.. А не могла вона кинутися сама?

— Це виключено,— заперечив генерал.— Поблизу немає жодного будинку. Її кинули, а потім перенесли на пустир.

Логіка була залізна.

— А коли?..

— Висновок медекспертизи категоричний: учора вночі, між одинадцятою й дванадцятою годинами. Саме в той час, коли ти повернувся додому.

Я байдуже кивнув:

— Розумію, підозрюють мене... Ну що ж, нічого дивного.

Мені й справді стало байдуже до всіх на світі підозр. Яке це тепер має значення? Доротея пішла з життя — ось що найстрашніше, і ніяке слідство не поверне її мені. Та й чи мав я моральне право виправдовуватись, адже єдиним винуватцем її смерті був я.

— Ніхто тобі цього не закидає.— Генерал Крестев по-старечому важко підвівся й несподівано знову сів.— Є серйозні докази твоєї непричетності...

— Які? — промимрив я.

— Та які ж... Коли б її кинули з вашої тераси, вона б упала на асфальт: адже там з усіх боків заасфальтовано. Неодмінно була б десь кров — багато крові. А там і плямочки не знайшли! Нелогічно припускати,— насупився генерал,— нібито ти вбив її в іншому місці, а потім переніс під власний балкон. Навіщо? — я питаю. Щоб швидше знайшли?

— Оце й усі докази? — спитав я.

— Найголовніші. Але хто її вбив — це питання й досі лишається відкритим. Або — навіщо перетягли труп. Щоб заплутати слідство? Тоді його поклали б не на пустищі, а десь під будинком. У мене таке враження, ніби все це накоїв якийсь божевільний маніяк.

Звичайно!.. Яке ще припущення міг зробити генерал? Хіба нормальній людині спаде на думку, що Доротея упала з хмар? Він похмуро дивився на мене, я мовчав.

— У тебе дуже нездоровий вигляд.— Голос несподівано зрадив його.— Ти хворий? Геть змарнів... Ідь додому й спробуй заснути. Слідчі до тебе претензій не мають і не мали..

— Які слідчі? — щиро обурився я.— Що мені тепер слідчі..

Генерал не відповів. Я вийшов і поїхав просто додому. Іншого при тулку я не мав. А й куди б я подався? На цілій землі не було такого кутка, де б я міг вільно зітхнути. Хоча вдома теж... Порожні стіни, вицвілі на сонці штори, гострий блиск металевих попільничок... У розпеченому повітрі навіть біль мовби випаровувався й усихав. І це було найжахливіше: всихав біль, залишалась незмірна бездонна порожнеча. Тепер мене над усе гнітила ота підленька брехня. Чому я не сказав генералові всієї правди? Чому не розповів усього? Він би не повірив — то й що? Вирішив би, що я божевільний. Нехай. Істина дорожча — хіба це не так?.. Але де шукати ту істину, в яких закутках серця й душі? Коли Доротею згубила моя слабодухість і нікчемна вдача — яку кару я собі покладаю, щоб хоч якоюсь мірою спокутувати свою провину перед нею?

Я довго стояв під холодним душем, але й це нічого не дало. Просвітку нізвідкіль було сподіватись. Я намагався бодай трохи применшити свою участь у подіях останніх днів: можливо, я й не причетний до її смерті? Я ж і гадки не мав, що насувається лихо. Навіть зараз не відав до пуття, чому це сталося. Та й ніхто не відав і не довідається повік. Може, вона зумисно згорнула крила свої. А може, навпаки: вони самі раптово знесилили, й Доротея стрімголов полетіла до землі. Чи варто ж дошукуватись дріб'язкового виправдання? Все це стосується тільки мене. А Доротеї? Жодна в світі сила не владна повернути її до життя, не спроможна влити в неї вогонь і силу, які знову штовхнули б її до зірок.

Пізнього вечора я піднявся на терасу, й серце мені пройняв біль. Я навіть не зважився глянути вгору, на ще сонні зірки, що де-не-де блимали в мене над головою. Це небо ніколи не буде моїм. Я не мав крил для такого високого неба. Або не мав достатньої сили для крил. Як цілком справедливо зауважила доктор Юрукова, я ніколи не зміг би переступити через бар'єр. І піднятись кудись вище від оцього розпеченого за день бетонного майданчика, на який зрідка сідають самотні голуби.

*З болгарської переклав
Борис АНАНЧЕНКО*